

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

DIPLOMSKO DELO

SEVERIN ŠIŠKO

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**RAZLIKE MED REVIZIJO RAČUNOVODSKIH IZKAZOV IN
FORENZIČNO PREISKAVO**

Ljubljana, junij 2016

SEVERIN ŠIŠKO

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisani Severin Šiško, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtor predloženega dela z naslovom Razlike med revizijo računovodskih izkazov in forenzično preiskavo, pripravljene v sodelovanju s svetovalko prof. dr. Sergejo Slapničar

IZJAVLJAM

1. da sem predloženo delo pripravil samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobil vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označil;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnal v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobil soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.

V Ljubljani, dne _____

Podpis študenta: _____

KAZALO

KAZALO TABEL	ii
KAZALO SLIK	ii
UVOD1	
1 DEFINICIJA POJMA POSLOVNE PREVARE	2
2 VZROKI ZA POSLOVNE PREVARE IN VLOGA ORGANOV PODJETJA PRI PREPREČEVANJU PREVAR	3
3 STATISTIKA POSLOVNIH PREVAR	7
4 RAZVOJ FORENZIČNE REVIZIJE	12
5 RAZLIKE MED REVIZIJO RAČUNOVODSKIH IZKAZOV IN FORENZIČNO REVIZIJO	13
5.1 Revizija računovodskih izkazov	13
5.1.1 Namen revizije računovodskih izkazov	13
5.1.2 Metoda revidiranja	14
5.1.3 Končni izdelek	14
5.1.4 Kako revizija računovodskih izkazov obravnava problematiko prevar?	16
5.2 Forenzična preiskava	18
5.2.1 Namen forenzične preiskave	19
5.2.2 Metoda forenzičnega preiskovanja	19
5.2.3 Končni izdelek	19
5.3 Prepletanje revizije računovodskih izkazov in forenzične preiskave	20
6 ZAKONODAJA NA PODROČJU REVIZIJ	22
6.1 Zakonita revizija	22
6.2 Posebna revizija	23
6.3 Izredna revizija	24
6.4 Forenzična preiskava	24
7 IZSLEDKI FORENZIČNIH PREISKAV IN PRIEMERJAVA Z REVIZIJO RAČUNOVODSKIH IZKAZOV – PONAZORITEV S PRAKTIČNIMI PRIMERI	25
7.1 Primer zlorabe položaja menedžmenta – transakcije s povezanim podjetjem	27
7.1.1 Ozadje in pojasnila	27
7.1.2 Ugotovitve	28
7.1.3 Interpretacija ugotovitev	30
7.1.4 Primerjava postopkov in potencialnih ugotovitev revizije računovodskih izkazov	31

7.2	Primer zlorabe položaja menedžmenta – prisvojitve deleža odvisnega podjetja in plačila dividend	32
7.2.1	Ozadje in pojasnila	32
7.2.2	Zaposlitev osebe Lisica	34
7.2.3	Interpretacija ugotovitev zaposlitve osebe Lisica.....	34
7.2.4	Dividende	35
7.2.5	Interpretacija ugotovitev izplačila dividend	37
7.2.6	Primerjava postopkov in potencialnih ugotovitev revizije računovodskih izkazov v primeru lastništva podjetja Atrij.....	38
7.2.7	Primerjava postopkov in potencialnih ugotovitev revizije računovodskih izkazov zaposlitve osebe Lisica.....	38
7.2.8	Primerjava postopkov in potencialnih ugotovitev revizije računovodskih izkazov pri izplačilu dividend.....	38
	SKLEP	39
	LITERATURA IN VIRI	41

KAZALO TABEL

Tabela 1: Primerjava med revizijo računovodskih izkazov in forenzično revizijo	21
Tabela 2: Dividende, izplačane s strani podjetja Atrij.....	35

KAZALO SLIK

Slika 1: Cikel preprečevanja prevar	5
Slika 2: Shema prevar v odstotkih odkritih primerov	8
Slika 3: Sheme prevar v vrednosti ugotovljenih prevar v dolarjih	8
Slika 4: Odkritje prevar v odstotkih	9
Slika 5: Mediana izgub iz naslova prevar glede na položaj prevaranta v podjetju	9
Slika 6: Prevaranti glede na pretekle obsodbe in obtožbe	10
Slika 7: Obsojene pravne osebe in polnoletne osebe za kazniva dejanja zoper gospodarstvo.....	11
Slika 8: Trikotnik prevar po Cresseyju.....	13
Slika 9: Časovni pregled lastništva podjetja Atrij	33
Slika 10: Časovni pregled menjave lastništva v podjetja Zrak.....	34

UVOD

V slovenskem poslovnem prostoru je forenzična revizija ali forenzična preiskava relativno nov pojem, kar seveda ne pomeni, da se tehnike, uporabljene pri takšnih revizijah ter pregledih poslovanja, v preteklosti niso uporabljale in se imenovale kako drugače. Vloga forenzičnih revizij narašča z zaznavanjem nepravilnosti in vedno glasnejšim opozarjanjem na goljufije in prevare. V tujini, kjer govorimo o razvitih kapitalističnih trgih, so se potrebe po forenzični reviziji pokazale že v devetdesetih letih, v Sloveniji pa tovrstnih pregledov nismo pogosto uporabljali.

V revizijskem poklicu sem pričel delati leta 2007 v eni izmed štirih velikih revizijskih hiš (angl. *Big 4*) in od takrat delal v različnih timih na področjih revizije računovodskih izkazov, zunanje revizije IT in zadnja leta forenzične revizije. V Sloveniji je v zadnjih letih opaziti strmo rast forenzičnih revizij, po mojih izkušnjah naročenih predvsem s strani lastnikov ali menedžerjev. V Sloveniji so z naročili forenzičnih revizij prvi pričeli tuji lastniki podjetij (Američani, Avstrijci, Nemci ...), ki jim je prisotnost in uporabnost forenzičnih revizij bolj poznana. Trendu preganjanja gospodarskih prevar so sledili tudi slovenski lastniki podjetij v zasebni lasti in v neposredni ali posredni državni lasti, kar se je pokazalo v nastajanju ali širitvi forenzičnih oddelkov v velikih štirih revizijskih podjetjih. V zadnjih letih, po veliki gospodarski recesiji, se je pokazalo veliko nepravilnosti, ki so jih lastniki in deležniki, tj. ostale zainteresirane strani, v času razcveta, ugodnega denarja in plasiranja naložb spregledali ali vsaj delno tolerirali. V praksi poročila forenzičnih revizorjev nemalokrat predstavljajo osnovo za nadaljnje interne disciplinske ali sodne postopke, ki jih sprožijo podjetja. Izsledki forenzičnih preiskav so pogosto osnova za odškodninske tožbe, kazenske ovadbe in kazni s strani regulatorjev. V zadnjih letih so zelo odmevni veliki primeri, odkriti v največjih bankah, skladih in podjetjih, v Združenih državah Amerike in v Evropi, katerih vrednosti oškodovanj, kazni in odškodnin dosegajo stotine milijonov ali celo presegajo milijardo evrov. V Sloveniji sem v tem času opazil viden napredek in stopnjevanje preganjanja gospodarskega kriminala. Sodišča so že obravnavala nekaj odmevnejših primerov kot so Pivovarna Laško, Istrabenz, Merkur in Vegrad. Po mojem mnenju je forenzična revizija trenutno ena najbolj perspektivnih revizijskih panog v slovenskem prostoru.

Namen diplomske naloge je proučiti razlike izsledkov revizije računovodskih izkazov in izsledke forenzične revizije ter pojasniti, zakaj revizija računovodskih izkazov ne more odkrivati prevar, razen naključno. V tujini se lastniki in menedžerji relativno dobro zavedajo razlike med zakonsko revizijo računovodskih izkazov in forenzično revizijo, v Sloveniji pa pogosto opažam napačno predstavo vloge zakonitih revizorjev. Revizorji računovodskih izkazov so dolžni opozoriti na prevare in obravnavati sume prevar, vendar niso specializirani preiskovalci prevar. Čeprav se včasih uporabljajo podobni postopki, to še ne pomeni, da bodo ugotovitve forenzične revizije enake ugotovitvam zakonite revizije.

Cilj diplomske naloge je primerjati metodi revidiranja forenzične revizije in revizije računovodskih izkazov na dveh primerih iz prakse. V obeh izhajam iz forenzičnih poročil in prikazujem, kako forenzična revizija dopolnjuje krog preprečevanja prevar v popravljalnem delu in nikakor ne opravlja vloge ali nadomešča zakonite revizije ter obratno.

V uvodnem delu naloge, ki je bolj teoretičen, so predstavljene definicije pojmov prevare in forenzične revizije ter kratek pregled zgodovinskega razvoja panoge. Predstavljene so tudi osnove preprečevanja prevar ter odgovorne osebe in institucije za preprečevanje prevar v podjetjih ter svetovna statistika prevar, oškodovanja podjetij in načinov odkritij prevar.

Drugi del naloge je sestavljen iz praktičnih primerov, ki temeljijo na resničnih poročilih forenzičnih revizij. Zaradi zaupnosti in tajnosti podatkov so resnična imena podjetij, oseb, datumi in številke spremenjene. Na omenjenih primerih prikazujem način dela in ugotovitve, podobno kot je to napisano v poročilu forenzične revizije, ter za vsak primer povzeman glavne ugotovitve in predlagane nadaljnje postopke forenzične revizije. Vsak primer zaključim z opisom, kakšni bi bili postopki revizije računovodskih izkazov, kaj bi zakonita revizija pregledala in kakšni bi bili verjetni zaključki zakonitega revizorja. Dodatno podajam tudi oceno, kako bi se ugotovitev zakonitega revizorja odražala na mnenju, oziroma kdo bi bil na zaznane nepravilnosti opozorjen ter kaj od ugotovljenega bi lahko prebral povprečni bralec v javno objavljenem letnem poročilu.

1 DEFINICIJA POJMA POSLOVNE PREVARE

Napačne navedbe v računovodskih izkazih lahko izhajajo iz prevare ali napake. Odločujoči dejavnik za razlikovanje med prevaro in napako je v namernosti ali nenamernosti dejanja, ki povzroči napačno navedbo v računovodskih izkazih (Mednarodni standard revidiranja 240, 2009). V nadaljevanju se posvečam predvsem napačnemu poročanju zaradi prevar, ki so načeloma bolj prikrite oblike zavajanja, ki jih je težje odkriti ter ovrednotiti. Prevare so prikrite z bolj ali manj sofisticirano shemo prevare, s katero prevarant poskuša zakriti resnični namen transakcij.

V strokovni literaturi ni enotnih opredelitev prevare oziroma gospodarskega in podjetniškega kriminala. V praksi so oblike različne in razpršene v razne poslovne aktivnosti. Z razvojem ekonomije, poslovanja in tehnologije se ustvarjajo pogoji za nove oblike gospodarskega kriminala. V anglo-ameriškem prostoru se za potrebe gospodarskega kriminala uporablja beseda *fraud*, ki izvira iz latinske besede *fraudis* in pomeni prevaro, preslepitev. Beseda prevara se po svetu uporablja za vse vrste gospodarskega kriminala, posebej tistega, ki ga v podjetju povzročijo poslovodni delavci, v teh primerih lahko govorimo o prevarah belih ovratnikov. Pod angleško besedo *fraud* razumemo izraze prevara, preslepitev, sleparija, goljufija in poneverba (Koletnik, & Kolar, 2008, str. 27).

Po mednarodnih standardih revidiranja je prevara definirana kot namerno dejanje enega ali več članov menedžmenta, pristojnih za upravljanje, zaposlenih ali tretjih oseb, da z goljufijo pridobijo neupravičene ali nezakonite koristi (Mednarodni standard revidiranja 240, 2009).

Slovenski inštitut za revizijo ima je po MRS povzel podobno a nekoliko razširjeno definicijo prevare. Prevare so povzeli kot vsako nelegalno dejanje, ki je po naravi goljufija, utaja ali izraba zaupanja. Takšna dejanja niso odvisna od grožnje z nasiljem ali fizične prisile. Prevare zagrešijo posamezniki ali organizacije, da bi pridobili denar, lastništvo ali storitve, da bi se izognili plačilu ali izgubi storitev ali da bi varovali osebe ali poslovno prednost (Slovenski inštitut za revizijo, 2010, str. 23).

V pravniškem jeziku se beseda prevara ne uporablja, vendar pa v Kazenskem zakoniku (Ur. l. RS, št. 55/2008, 66/2008, 39/2009, 91/2011, 50/2012-UPB2, v nadaljevanju KZ-1) najdemo izraze, ki natančneje definirajo vrsto prevare. Izrazi, ki so definirani v KZ-1, so goljufija, poslovna goljufija, ponareditve ali uničenja poslovnih listin, zlorabe položaja ali zaupanja pri gospodarski dejavnosti, izneverjenje, zloraba zaupanja, poneverba in neupravičena uporaba tujega premoženja ter tri vrste preslepitve (KZ-1, členi 209., 211., 215., 220., 228., 229., 230., 231., 232., 235., 240.).

Formalna definicija poklicne prevare kot jo opredeljuje Združenje preizkušenih preiskovalcev prevar (angl. *Association of Certified Fraud Examiners* – v nadaljevanju ACFE) je, da nekdo svoj poklic zlorabi z namenom za osebno pridobitništvo in korist z namerno napačno uporabo sredstev ali virov, ki pripadajo organizaciji, v kateri je zaposlen (Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 6).

2 VZROKI ZA POSLOVNE PREVARE IN VLOGA ORGANOV PODJETJA PRI PREPREČEVANJU PREVAR

Nepravilnosti, ki so posledica prevar, se po navadi zakrivajo z manipulacijo računovodskih evidenc. Razlogi za prevare in posledično računovodsko prirejanje pa so različni. Motiv za prevare ni vedno le neposredno osebno okoriščenje. Včasih je vzrok kombinacija različnih dejavnikov, kot so zunanji pritiski na menedžerje ali podjetje s hkratno možnostjo izvedbe prevare in percepcijo, da je prevaro mogoče izvesti brez posledic. Najpogostejši nameni kreativnega računovodstva in lažnih predstavitev temeljnih računovodskih izkazov so navedeni spodaj (Wells et al., 2012, str. 1203 – 1204):

- spodbujanje naložb v podjetje s prodajo delnic,
- prikazovanje visokih zaslužkov na delnico,
- lažje pridobivanje novih virov financiranja ali pridobivanje istih virov pod boljšimi in cenejšimi pogoji,
- izkazovanje doseganja bančnih zavez,
- doseganje ugodnejše vrednosti in cene pri prevzemanju ali združevanju podjetij,

- lažje doseganje sporazumov in boljše pogajalske pozicije pri dogovarjanju o povezavah ter pri skupnih podvigih,
- doseganje postavljenih ciljev podjetja,
- prejetje nagrad, ki so povezane z izkazi poslovanja podjetja.

Golden, Skalac in Clayton (2006, str. 5 – 6) kot najbolj relevantna tipa prevare na računovodskem in revizorskem področju navajajo:

- nezakonito prisvojitvev sredstev s strani zaposlenih,
- prevare pri poročanju računovodskih izkazov.

Prvo točko predstavljajo dejanja, s katerimi se prevaranti okoriščajo; primeri so kraja denarja, zalog, prevare s plačami zaposlenih, plačili dobaviteljem ipd. To je najbolj pogosta vrsta ugotovljenih in preiskovanih prevar, kar potrjuje tudi statistika spremljanja prevar ACFE. ACFE v svojem poročilu navaja, da to predstavlja 85,4 % vseh preiskovanih prevar (Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 12).

Druga točka predstavlja namerno prirejanje računovodskih izkazov z namenom zavajanja uporabnikov računovodskih izkazov. Prevaranti izkaze prirejujejo z manipulacijo vhodnih informacij, to je osnov za pripravljanje izkazov, knjiženjem lažnih poslovnih dogodkov v glavno knjigo ali z zavajajočim prikazom razkritij, ACFE v poročilu navaja, da so te vrste prevar najvišje po vrednosti ter se v povprečju gibajo okrog 1 milijona evrov (Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 12).

Vloga preprečevanja in odkrivanja prevar se deli na več izvajalcev. V verigi korporativnega poročanja imajo glavno vlogo preprečevanja prevar menedžerji podjetja, nadzorni svet in neodvisni revizorji. Seveda ima vsak od naštetih svojo vlogo in odgovornost, da so uporabnikom na voljo pošteno prikazana finančna in poslovna poročila (Golden et al., 2006, str. 12).

Za preprečevanje prevar v podjetju so Golden, Skalac in Clayton (2006, str. 15) predstavili tako imenovani cikel preprečevanja prevar (angl. *fraud deterrence cycle*), ki ga sestavljajo:

- vzpostavitev upravljanja podjetja,
- implementacija nadzora na ravni transakcij, imenovanega tudi notranje računovodske kontrole,
- revizijski retrospektivni pregled delovanja kontrol na ravni posameznih transakcij,
- preiskava in saniranje oziroma odpravljanje domnevnih težav ali sumov.

Prva dva elementa cikla preprečevanja prevar sta preventivne narave, zasnovana za preprečevanje nastanka prevar. Druga dva elementa pa sta popravljalne narave in služita kot povratna zanka komunikacije prvima dvema. Pomembna sta za sporočanje intolerance do prevar in odkrivanje problemov, preden ti zrastejo do te mere, da bi lahko ogrozili podjetje.

Pregled delovanja kontrol je pretežno v domeni revizorjev računovodskih izkazov. Preiskovanje in saniranje težav pa je pretežno v domeni forenzičnih preiskovalcev, ki preiskujejo sume prevar, obtožbe prevar ali prevare, za katere se že ve, da so se zgodile. Oceniti je potrebno, kdo je odgovoren in kakšno je ocenjeno oškodovanje podjetja. Ugotovitve, ki so načeloma navedene v forenzičnem poročilu, so lahko podlaga za interne (disciplinski ukrepi za odgovorne osebe) in eksterne (popravljanje že objavljenih računovodskih izkazov, tožbe ipd.) ukrepe (Golden et al., 2006, str. 14).

Slika 1: Cikel preprečevanja prevar

Vir: T. W. Golden et al., A Guide to Forensic Accounting Investigation, 2006, str. 14.

Vsi elementi cikla preprečevanja prevar so med seboj povezani. Interni akti podjetja se nadgrajujejo, kontrole se izboljšujejo in razvijajo, revizije se opravljajo redno in po potrebi se izvedejo tudi forenzične preiskave. Vsakemu elementu se je potrebno posvetiti pozorno in predano, če izpustimo katerega koli, je učinkovitost cikla preprečevanja prevar bistveno zmanjšana (Golden et al., 2006, str. 14).

Notranji in zunanji revizorji zasedajo pomembno vlogo pri preprečevanju prevar, vendar je vloga revizorjev tako imenovana druga linija obrambe. Prvo sestavljajo lastniki z upravljanjem in menedžerji, ki so odgovorni za ravnanje s tveganji, ter z notranjimi kontrolami.

Menedžerji imajo, v imenu lastnikov in pod nadzorom nadzornega sveta, ključno vlogo v odvratanju od goljufije in zavajajočega poročanja računovodskih ter poslovnih izkazov podjetja. To dosegajo z naslednjimi ukrepi (Golden et al., 2006, str. 13):

- z zgledom in komunikacijo vzpostavijo okolje ter klimo, s katero izrazijo pričakovanja po transparentnosti in pravilnosti prikazovanja računovodskih izkazov;
- pravočasno in pravilno nastopijo ob kršitvah poslovne politike in predpisanih procesov;

- zagotavljajo, da so notranji in zunanji revizijski procesi neodvisni od menedžmenta podjetja;
- zagotavljajo ustrezen tok informacij do nadzornega sveta;
- vzpostavijo zadostno mero internih kontrol;
- preiskujejo in sanirajo težave, ko se pojavijo.

Poleg menedžerjev, ki so po definiciji odgovorni za preprečevanje prevar, imajo pri računovodskem poročanju že daljše obdobje vlogo preprečevanja in odkrivanja prevar tudi revizorji. Revizija računovodskih izkazov je del poslovne prakse od leta 1879, ko so v Angliji sprejeli Zakon o delniških družbah, s katerim so od družb zahtevali, da razkrijejo svoje poslovne knjige na letnih sestankih delničarjev. Zakon je zahteval revizijo računovodskih izkazov od vseh bank, ki so delovale kot delniška družba, kasneje pa se je zakon razširil na vse velike delniške družbe (Golden, Skalak, & Clayton, 2006, str. 8). V Sloveniji je revizija predpisana za vse srednje, velike in dvojne družbe s 57. členom Zakona o gospodarskih družbah (Ur. l. RS št. 42/2006, 60/2006 popr., 26/2007-ZSDU-B, 33/2007-ZSReg-B, 67/2007-ZTFI (100/2007 popr.), 10/2008, 68/2008, 42/2009, 33/2011, 91/2011, 32/2012, 57/2012, 44/2013 – odl. US, 82/2013, 55/2015, v nadaljevanju ZGD-1).

Letna revizija deluje le kot svarilo (retrospektivni pregled kontrol in transakcij) pri čemer revizor računovodskih izkazov ne more biti odgovoren za preprečevanje nespoštovanja zakonov in drugih predpisov. Glavno odgovornost za to nosi menedžment podjetja. Zakoniti revizor mora od menedžmenta pridobiti pisno izjavo, da mu je menedžment razkril vse dejanske oziroma možne primere nespoštovanja zakonov in drugih predpisov, katerih posledice bi morali upoštevati pri pripravi računovodskih izkazov (Mednarodni standard revidiranja 250, 2009, str. 4 – 11).

Podatki raziskave ACFE iz leta 2012 kažejo, da je revizija računovodskih izkazov relativno slabo uspešna pri odkrivanju prevar. Kot eno izmed ključnih ugotovitev v raziskavi navajajo, da revizija računovodskih izkazov ne more biti primarna metoda podjetja za odkrivanje prevar. Iz raziskave ACFE je razvidno, da je bilo v letu 2014 samo 3,0 % prijavljenih primerov prevar odkritih s strani revizorjev računovodskih izkazov. Nekoliko bolj uspešni so bili pri odkrivanju notranji revizorji s 14,1 % (Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 19).

Najbolj učinkovita metoda, po mnenju ACFE, je ozaveščenost zaposlenih in menedžerjev o prevarah. Ti so najpogostejši vir odkrivanja prevar v podjetjih. Raziskave kažejo, da imajo podjetja, ki imajo dobro vzpostavljen sistem prijavljanja prevar in treningov proti prevaram, v povprečju manj prevar in manjše izgube zaradi prevar (Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 19).

Forenzična preiskava načeloma ne odkriva suma poslovnih prevar, ker se takšno revizijo naroči, ko sum prevare že obstaja. To pomeni, da je forenzična revizija zadnja faza cikla preprečevanja prevar, ki nastopi, ko je potrebno ugotovljeno problematiko preiskati. O

ugotavljanju prevar v povezavi s forenzično revizijo bi lahko govorili le v delu vzpostavljanja sistema preprečevanja prevar, ko se presojuje morebitne sheme prevar in se jih tudi testira z namenom, da se ugotovi obstoj ustreznih kontrol, oziroma identificira potrebo po nadgradnji ali vzpostaviti novih kontrol.

Forenzično presojanje lahko razdelimo na preprečevalno in popravljalno. Za identificirana tveganja prevar je potrebno oceniti verjetnost in učinek prevare ter v naslednjem koraku za vsa pomembna tveganja prevare presoditi ustreznost preventivnih in popravljalnih kontrol. Preventivne kontrole so usmerjene k ozaveščanju zaposlenih, zbiranju javno dostopnih podatkov, segregaciji dolžnosti ter implementaciji jasnih politik in postopkov. Popravljalne kontrole pa so namenjene odkritju prevare, ko se ta že zgodi. Usmerjene so k vzpostavitvi učinkovitega sistema poročanja prevar (angl. *whistleblower hotline*), analizi podatkov in pregledovanju odstopanj ter vzpostavitvi nenapovedanih in napovedanih revizij (Wells et al., 2012, str. 4.718 – 4.719).

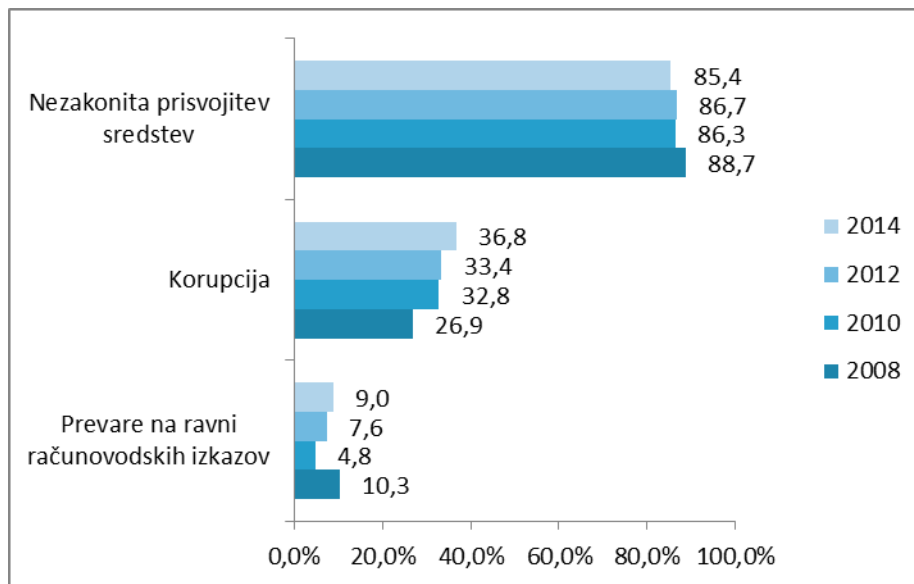
3 STATISTIKA POSLOVNIH PREVAR

Združenje ACFE od leta 1996 naprej sestavlja Poročila narodom (angl. *Report to Nations*), v katerem predstavljajo finančne učinke poslovnih prevar na posel in podjetja. Poročilo iz leta 2014 je 7. zaporedno poročilo združenja. Poročilo je sestavljeno na podlagi 1.483 prijavljenih in obravnavanih primerov združenju ACFE, zajema 123 držav in 6 celin. Predstavljene statistike se nanašajo le na poročane primere, ki jih je bilo mogoče izmeriti, ne pa tudi na neporočane primere.

Na podlagi anket so v združenju ACFE v Poročilu narodom (Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 4) ocenili, da tipična organizacija izgubi 5 % prihodkov zaradi poslovnih prevar, kar predstavlja 3,7 bilijonov dolarjev, če znesek apliciramo na svetovni bruto domači proizvod leta 2013.

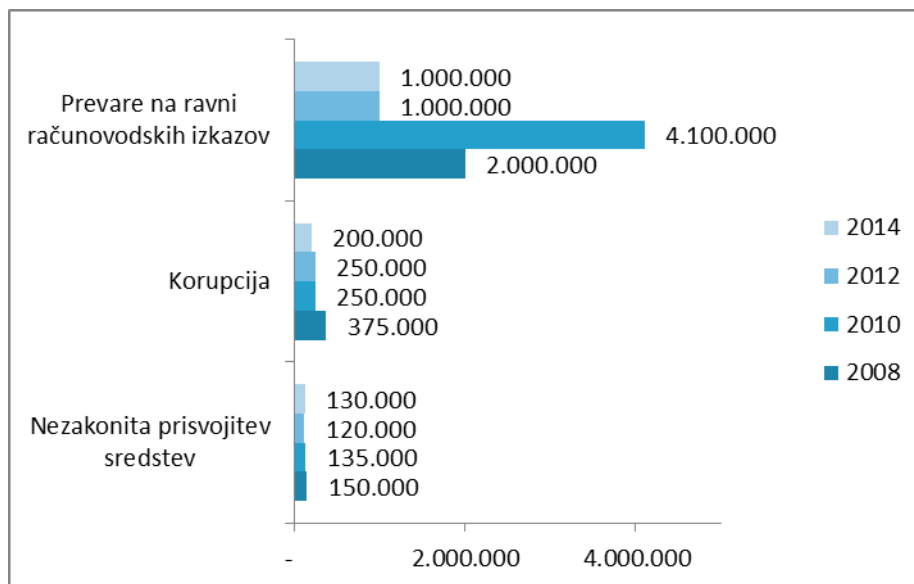
Najpogostejša identificirana shema prevare je nezakonita prisvojitvev sredstev (angl. *asset misappropriation*), ki predstavlja 85 % vseh obravnavanih primerov, prijavljenih združenju ACFE. Hkrati je ta vrsta prevar »najcenejša«, z mediano izgube 130.000 dolarjev, v nasprotju s prevarami na ravni finančnih izkazov (angl. *financial statement fraud*), ki predstavljajo 9 % vseh primerov, vendar z mediano izgube 1.000.000 dolarjev. Sheme korupcije (konflikt interesa, podkupnine, ekonomsko izsiljevanje) spadajo v vmesno področje s 37 % obravnavanih primerov in z mediano izgube 200.000 dolarjev.

Slika 2: Shema prevar v odstotkih odkritih primerov (v %)

Vir: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 12.

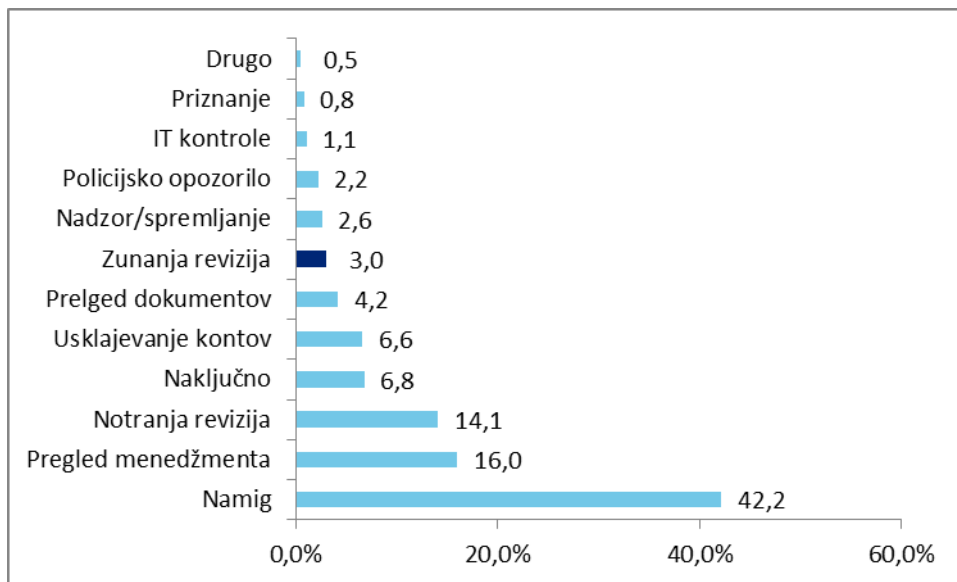
Slika 3: Sheme prevar v vrednosti ugotovljenih prevar v dolarjih

Vir: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 12.

S slike 4, Odkritje prevar v odstotkih, je razvidno, da je 42,2 % prevar odkritih s pomočjo žvižgačev (angl. *whistleblower*), to je s strani zaposlenih ali ostalih, ki nepravilnost zaznajo in informacijo posredujejo odgovornim. Ta odstotek je z naskokom najvišji in narekuje smernice vzpostavljanja sistema preprečevanja prevar z učinkovitim kanalom poročanja nepravilnosti s strani vseh vpletenih v delovanje podjetja.

Slika 4: Odkritje prevar v odstotkih

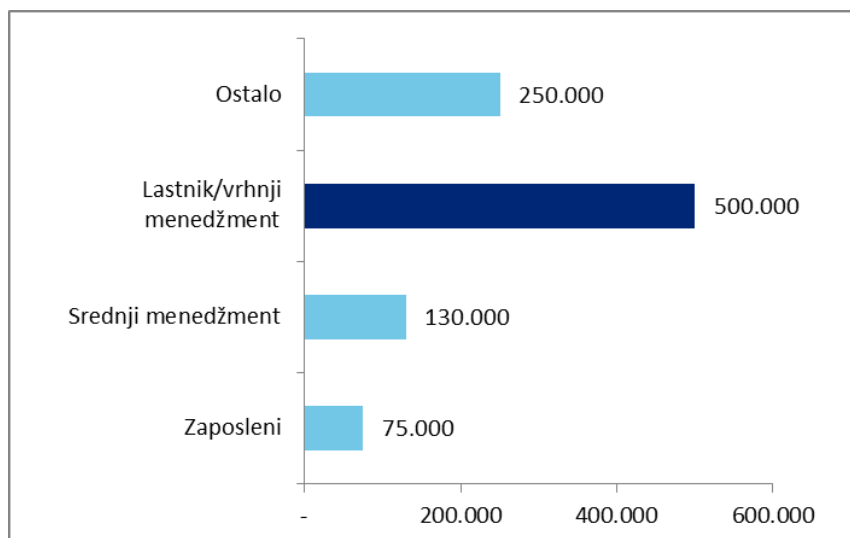

Vir: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 19.

Panoge, ki so najpogosteje žrtve prevar, so bančno-finančni sektor, proizvodni sektor ter državna podjetja in institucije.

Iz grafa je razvidno, da višjo funkcijo kot v podjetju zaseda prevarant, višja je škoda za podjetje. Mediana izgube z naslova prevar lastnikov ali najvišjega menedžmenta je bila 500.000 dolarjev, srednjega menedžmenta 130.000 dolarjev in ostalih zaposlenih 75.000 dolarjev.

Slika 5: Mediana izgub iz naslova prevar glede na položaj prevaranta v podjetju

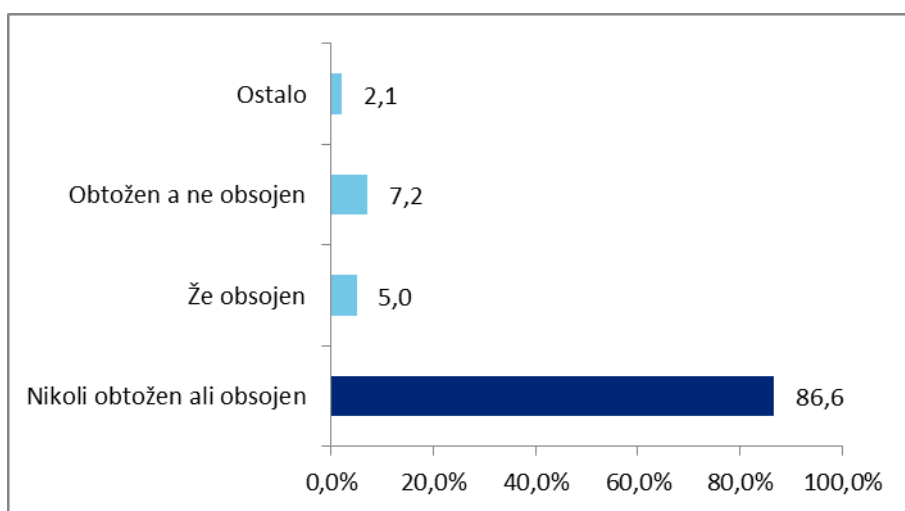

Vir: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 41.

Podobno kot pri funkciji prevaranta v podjetju so ugotovili, da so precejšnja razhajanja v izgubah zaradi prevar tudi glede na trajanje zaposlitve v podjetju. Dalj časa kot je prevarant zaposlen v podjetju, višjo izgubo podjetje utrpi v primeru prevare. Mediana izgube z naslova prevare na zaposlenega z 10-letnim statusom zaposlitve je 220.000 dolarjev, medtem ko je mediana izgube zaradi prevare zaposlenega, ki je v podjetju do enega leta, 51.000 dolarjev.

Zanimiv podatek pri poklicnih prevarah je tudi, da 87 % prevarantov ni bilo nikoli prej obsojenih ali obtoženih zaradi prevar niti kaznovanih ali odpuščenih s strani delodajalca.

Slika 6: Prevaranti glede na pretekle obsodbe in obtožbe

Vir: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014, str. 58.

S korupcijo se na nekoliko drugačni ravni kot ACFE ukvarja organizacija Transparency International. Od leta 1995 dalje merijo Indeks zaznave korupcije (angl. *Corruption Perceptions Index*, v nadaljevanju CPI), ki razvršča države glede na percepcijo koruptivnosti javnega sektorja in ocene koruptivnosti javnega sektorja s strani različnih uglednih institucij. CPI je najširše uporabljen indikator korupcije na svetu. Indeks sicer nima neposredne povezave s prevarami v poslovnih subjektih, vendar kaže na kulturo okolja, kamor so vpeti tudi poslovni subjekti oziroma njihovi lastniki in zaposleni.

Slovenski del projekta je izvedlo društvo Integriteta - društvo za etičnost javnega delovanja in izdelalo tudi poročilo z naslovom Nacionalni sistem integritete v Sloveniji. CPI indeks se naslanja na neodvisne vire, kot so neodvisne ustanove na področju upravljanja in analize poslovnega okolja (npr. World Bank, World Economic Forum, ipd.). Vrednost indeksa se določi na podlagi vprašalnikov o transparentnosti, odgovornosti in korupciji. Uporabljeni podatki so bili zbrani v zadnjih 24 mesecih od datuma objave CPI 2015. Na indeksu zaznave korupcije (CPI) v letu 2015 je Slovenija med 168 državami dosegla 35. mesto z oceno 60 v razponu med 0 in 100 (pri čemer rezultat »0« pomeni visoko koruptivnost države, rezultat »100« pa »zelo čisto« državo). Najvišje na indeksu zaznane korupcije je Danska z oceno 91, najnižje mesto pa si delita Somalija ter Severna Koreja z oceno 8. Slovenija je sicer dosegla

izboljšanje za dve točki v primerjavi z letom prej, a je ta v okviru standardne napake, zato ne moremo govoriti o bistvenem napredku. Slovenija torej že od leta 2012 ne beleži vidnejšega premika na lestvici zaznave korupcije (Transparency international Slovenia, 2016).

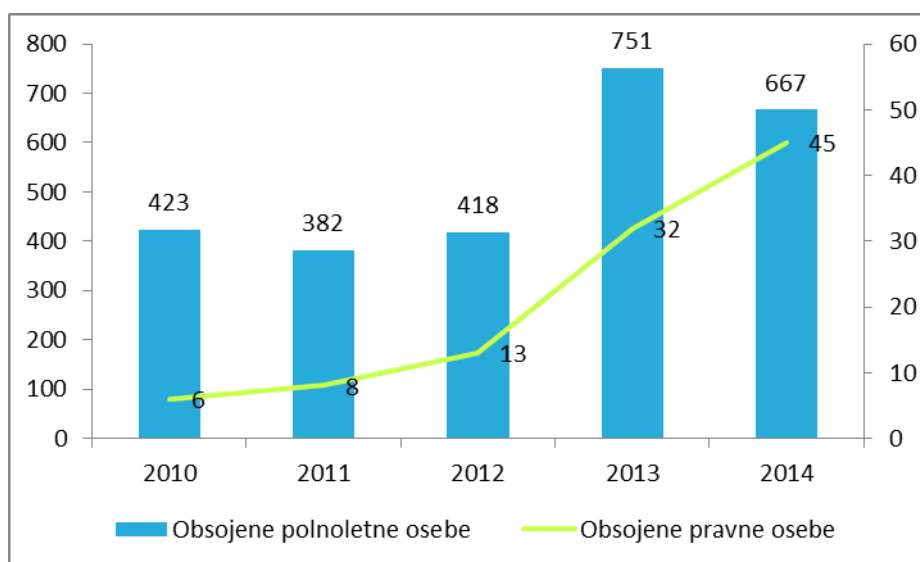
Slovenski sistem integritete ocenjujejo kot zmerno stabilen. Ena glavnih ugotovitev raziskave kaže, da je v veliki meri opazen razkorak med pravnim okvirom in udejanjanjem različnih institucij na področju delovanja proti korupciji v praksi. Najslabše so ocenili ekonomske in politične temelje (Nacionalni sistem integritete v Sloveniji, 2012, str. 8).

Statistike o delovanju sodišč vodi tudi Statistični urad Republike Slovenije. Iz poročil je razvidno, da je sodišče v letih 2013 in 2014 izreklo več obsodb kot v prejšnjih letih in da je obsojenih za kriminalna dejanja zoper gospodarstvo več fizičnih oseb kot pravnih oseb (Statistični urad Republike Slovenije, 2015).

Večino primerov na sodiščih zoper pravne osebe predstavljajo poslovne goljufije. Pomembne deleže imajo tudi zatajitev finančnih obveznosti in ponareditev ali uničenje poslovnih listin.

Podobno kot v primerih pravnih oseb je tudi pri fizičnih osebah največ obsodb zaradi poslovnih goljufij. Trend rasti je opazen tudi v številu obsodb zaradi oškodovanja upnikov. Zmanjšalo pa se je število obsodb zaradi izdaje nekritega čeka ali zlorabe bančnih kartic (predvsem zaradi manjšega poslovanja s čeki).

Slika 7: Obsojene pravne osebe in polnoletne osebe za kazniva dejanja zoper gospodarstvo

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Odločitve tožilstev in sodišč v kazenskih zadevah, 2015.

4 RAZVOJ FORENZIČNE REVIZIJE

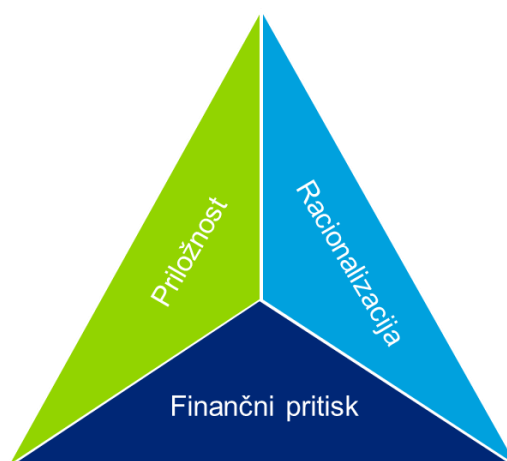
Izraz forenzičen izhaja iz latinske besede *forensis*, ki v prevodu pomeni pripadati forumu (javno, iz foruma, javnost, trg), sodno, ki se nanaša na sojenje, na primer forenzična medicina, forenzična kemija in podobno (Koletnik, & Kolar, 2008, str. 30).

Forenzična revizija in preiskovanje gospodarskega kriminala sta se pričela razvijati z nastajanjem velikih kapitalskih družb in razširitvijo svetovne trgovine v 19. stoletju. Edwin Sutherland (1883 – 1950) je bil prvi pomemben preučevalec gospodarskega kriminala, ki je o svojih ugotovitvah tudi predaval in jih zapisal. Sutherland je prvi, ki je začel govoriti o kriminalu belih ovratnikov (angl. *white collar crime*). Njegov učenec Donald R. Cressey (1919 – 1987) je doktoriral iz gospodarske kriminalitete in postal profesor za kriminologijo, napisal je 13 knjig in skoraj 300 člankov s kriminalistično vsebino. Znan je po trikotniku prevar (angl. *fraud triangle*), ki govori o tem, da je prevara izid treh dejavnikov, in sicer priložnosti, pritiska in racionalizacije. Pod slednjim razumemo, da posameznik sam pri sebi upraviči prevaro z razlago, ki je zanj moralno sprejemljiva, kot na primer: premalo me plačajo, zato si lahko še nekaj vzamem (Koletnik, & Kolar, 2008, str. 33).

V nalogi uporabljam izraza forenzična revizija in forenzična preiskava kot sopomenki in z njima mislim na razširjeno storitev, ki zajema tako revizijo prevar kot preiskavo prevar. Tako sem se odločili zaradi prakse v Sloveniji, ki ne ločuje strogo med definicijama, oziroma se v forenzičnih oddelkih opravlja storitve forenzičnih revizij in forenzičnih preiskav brez jasne ločnice.

Podlaga za trikotnik prevar je Cresseyjeva teza, ki jo je razvil med raziskovanjem motivov kaznjencev gospodarskega kriminala. Cresseyjeva teza se glasi: »Zaupanja vredna oseba postane prestopnik, ko sama sebe razume kot osebo z denarnimi problemi, ki jih ne more deliti z nikomer, istočasno pa lahko ta problem reši na neopazen način, s prekršitvijo zaupanega kapitala ali premoženja.« (Cressey, 1973, str. 30). Finančni pritisk predstavljajo okoliščine, zaradi katerih je prevarant pripravljen storiti prevaro, najsi bo to za svojo ekonomsko korist ali korist podjetja. Prevarant mora imeti na voljo priložnost, kot so pomanjkljivosti v kontrolnem sistemu, da prevaro lahko izvede. Prav tako pomemben del trikotnika je racionalizacija, s katero prevarant sam sebi pojasni in upraviči svoje ravnanje. Primer racionalizacije bi bila ugotovitev prevaranta, da mu dodatna sredstva pripadajo, ker je za svoje delo premalo plačan, zato je upravičen, da od podjetja vzame dodatna sredstva.

Slika 8: Trikotnik prevar po Cresseyju

Vir: D. R. Cressey, *Other People's Money*, 1973, str. 30.

V Ameriki je Wells leta 1988 ustanovil prej omenjeno združenje ACFE, ki je največja svetovna organizacija za preprečevanje in preiskovanje prevar ter izobraževanje preizkušenih preiskovalcev. Na globalni ravni ima združenje preko 65.000 članov. Njihovo poslanstvo je zmanjševanje gospodarskega kriminala na globalni ravni in povečevanje javnega zaupanja v integriteto poklica oziroma stroke (About the ACFE, 2014).

Pred ustanovitvijo združenja ACFE je Wells s Cresseyjem leta 1985 ustanovil inštitut za preprečevanje finančnih prevar z namenom preučevanja kriminala belih ovratnikov in izobraževanja (Carozza, 2013, str. 20).

5 RAZLIKE MED REVIZIJO RAČUNOVODSKIH IZKAZOV IN FORENZIČNO REVIZIJO

Primerjavo med revizijo računovodskih izkazov in forenzično revizijo oziroma forenzično preiskavo predstavljam tako, da za vsako navajam namen, metodo in končni izdelek. Pri reviziji računovodskih izkazov je dodano poglavje, ki opredeljuje delovanje revizije računovodskih izkazov pri tveganju prevar. Forenzična revizija tega poglavja ne potrebuje, saj sta njen namen in delovanje v celoti povezana s prevarami.

5.1 Revizija računovodskih izkazov

5.1.1 Namen revizije računovodskih izkazov

Namen revizije računovodskih izkazov je potrditi ali zavrniti vprašanje, ali računovodski izkazi v vseh pomembnih pogledih podajajo resničen in pošten prikaz finančnega stanja podjetja. To se doseže z revidiranjem računovodskih izkazov, kar je preizkušanje in ocenjevanje računovodskih izkazov ter podatkov in metod, uporabljenih pri njihovem sestavljanju, in na podlagi tega dajanje neodvisnega strokovnega mnenja o tem, ali

računovodski izkazi v vseh pomembnih pogledih podajajo resničen in pošten prikaz finančnega stanja in poslovni izid pravne osebe v skladu s primernim okvirom računovodskega poročanja (Zakon o revidiranju, Ur. l. RS, št. 65/2008, 63/2013 – ZS-K, v nadaljevanju ZRev-2).

5.1.2 Metoda revidiranja

Revidiranje mora potekati na način, določen z zakonom o revidiranju računovodskih izkazov, Mednarodnimi revizijskimi standardi in drugimi pravili Mednarodne zveze računovodskih strokovnjakov, temeljnimi revizijskimi načeli in drugimi pravili revidiranja, ki jih sprejema Slovenski inštitut za revizijo. Metode zakonite revizije opredeljujejo tudi drugi zakoni (ZGD-1, direktive in uredbe), ki urejajo revidiranje pravnih oseb in skupaj opredeljujejo pravila revidiranja. Hierarhijo pravil revidiranja podrobno opredeli Inštitut v soglasju z Agencijo za javni nadzor nad revidiranjem (ZRev-2). Če povzamemo delo revizorjev, to pomeni, da na podlagi celotne bilance stanja in izkaza poslovnega izida preverijo vse postavke, ki po mnenju revizorjev pomenijo materialno tveganje za napačno izkazanost postavk v računovodskem poročanju. Testira se po načelu statističnega vzorčenja in strokovne presoje. Testiranje zajema pregled kontrolnega okolja, podrobne teste knjiženih postavk in analitične teste. Postopki morajo biti izvedeni v skladu z metodologijo revizijske hiše, ki je razvita na osnovi predpisov in standardov revidiranja. Revizija računovodskih izkazov se metodološko iz statističnih postopkov premika v smeri k tveganju usmerjenega pristopa revidiranja, kar pomeni, da ni cilj pregledati zadosten odstotek knjiženih postavk, temveč razumeti podjetje in procese in na podlagi tega znanja identificirati visoko tvegane postavke ter jih revidirati. S takšnim pristopom je poudarek na tveganih postavkah ne glede na izračunano materialnost revidiranja.

5.1.3 Končni izdelek

Končni izdelek revizije računovodskih izkazov je revizorjevo poročilo, ki je večinoma zapisano na dveh do treh straneh formata A4 in je vstavljeno v letno poročilo. Revizorjevo poročilo o računovodskih izkazih je poročilo iz člena 51a Direktive 78/660/EGS Evropskega Sveta z dne 25. julija 1978 o letnih računovodskih izkazih posameznih vrst družb in člena 37 Direktive 83/349/EGS Evropskega Sveta z dne 13. junija 1983 o konsolidiranih računovodskih izkazih, ki ga izda revizijska družba (ZRev-2).

Mnenje pooblaščenega revizorja o računovodskih izkazih mora obsegati oceno o stopnji resničnosti in poštenosti računovodskih izkazov in je lahko brez pridržkov, s pridržki ali odklonilno (ZRev-2):

- z mnenjem brez pridržkov se oceni, da računovodski izkazi resnično in pošteno prikazujejo finančno stanje in poslovni izid;
- z mnenjem s pridržki se izrazi pridržke glede resničnosti in poštenosti prikazovanja posameznih kategorij v računovodskih izkazih;

- z odklonilnim mnenjem se oceni, da računovodski izkazi niso resnični in pošteni.

Pooblaščen revizor mora v skladu z ZRev-2 zavriniti izdelavo mnenja, če mu ni omogočeno izvajanje revizije v skladu s prvim do tretjim odstavkom 37. člena zakona, oziroma če pravna oseba vodi poslovne knjige in ostale zapise v nasprotju z računovodskimi standardi, in zaradi tega ni dovolj podlag, da bi pooblaščen revizor lahko zanesljivo ocenil resničnost in poštenost računovodskih izkazov. V primeru zavrnitve mnenja mora revizor utemeljiti razloge (ZRev-2).

Revizorjevo poročilo o računovodskih izkazih sestavi in podpiše pooblaščen revizor in mora v skladu z ZRev-2 obsegati:

- pojasnilo o obsegu revidiranja, v katerem se navedejo računovodski izkazi in pojasnila, ki so bili predmet revidiranja, in o okviru računovodskega poročanja, na podlagi katerega so bili pripravljene računovodski izkazi (računovodski standardi ali računovodska načela);
- pojasnilo o odgovornosti menedžmenta za računovodske izkaze in o revizorjevi odgovornosti;
- pojasnilo o revizijskih standardih, uporabljenih pri revidiranju, in o opravljenih revizijskih postopkih;
- mnenje pooblaščenega revizorja o tem, ali so računovodski izkazi v vseh pomembnih pogledih resnični in pošteni prikaz finančnega stanja, poslovnega izida in denarnih tokov pravne osebe v predstavljenem obračunskem obdobju.

Za subjekte javnega interesa je v veljavi nova Uredba (EU) št. 537/2014 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. aprila 2014 o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa in razveljavitvi Sklepa Komisije 2005/909/ES (Ur. l. EU, L 158/77, v nadaljevanju Uredba 537/2014), ki v 10. členu predpisuje dopolnjeno pripravo revizijskega poročila, ki naj bo v skladu z določbami iz člena 28 Direktive 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 17. maja 2006 o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze, spremembi Direktiv Sveta 78/660/EGS in 83/349/EGS ter razveljavitvi Direktive Sveta 84/253/EGS (Ur. l. EU, L 157/87, v nadaljevanju Direktiva 2006/43/ES). Poleg tega pa je treba v njem navesti, kdo je imenoval zakonite revizorje, datum imenovanja in obdobje neprekinjenega izvajanja posla, vključno s predhodnimi obnovitvami in ponovnimi imenovanji zakonitih revizorjev. Revizor mora v poročilu pojasniti, v kakšnem obsegu je bilo mogoče ugotoviti nepravilnosti, vključno s prevarami. Podati mora izjavo, da je pri izvajanju revizije neodvisen in da prepovedane nerevizijske storitve iz 5. člena iste uredbe niso bile opravljene, ter navesti vse storitve, ki jih je, poleg zakonite revizije, opravil za revidirani subjekt, v kolikor dodatne storitve niso bile navedene že v upravljalnem poročilu ali računovodskih izkazih.

Revizijsko poročilo mora biti napisano jasno in nedvoumno. V podporo revizijskemu mnenju mora zakoniti revizor, za subjekte javnega interesa, zagotoviti še:

- opis najpomembnejših ocenjenih tveganj za pomembne napačne navedbe, vključno z ocenjenimi tveganji za pomembne napačne navedbe zaradi prevar;
- povzetek odgovora revizorja na ta tveganja in ključne ugotovitve v povezavi s temi tveganji;
- ustrezna razkritja iz računovodskih izkazov, kadar je to potrebno zaradi ocenjenega tveganja za pomembne napačne navedbe.

5.1.4 Kako revizija računovodskih izkazov obravnava problematiko prevar?

Revizija računovodskih izkazov seveda ni popolnoma distancirana od tveganja prevar. Za soočanje s prevarami v reviziji so zapisali standard, ki naj bi menedžmentu, revizijski komisiji in revizorjem računovodskih izkazov pomagal pri soočanju s tveganjem prevar. V EU se uporablja Mednarodni standard revidiranja 240 (v nadaljevanju MSR 240). Podoben standard imajo tudi v ZDA, imenuje se SAS 99. Standarda od revizorja računovodskih izkazov zahtevata, da oceni tveganje pomembno napačne navedbe v računovodskih izkazih zaradi prevare, pridobi zadostne revizijske dokaze in se primerno odzove na sume ali ugotovljene prevare (Brickner, 2003). MSR 240, imenovan »Revizorjeve naloge, povezane z obravnavanjem prevar pri reviziji računovodskih izkazov«, je bil nazadnje prenovljen leta 2009.

Naloga zakonitega revizorja je, da pridobi sprejemljivo zagotovilo, zato mora ves čas revizije ohranjati poklicno nezaupljivost, upoštevajoč možnost, da se menedžment lahko izogne kontrolam in da revizijski postopki, ki so uspešni pri odkrivanju napak, morda niso učinkoviti pri odkrivanju prevar. Zahteve MSR 240 so namenjene prepoznavanju in ocenjevanju tveganj pomembno napačnih navedb zaradi prevar in pri načrtovanju postopkov za odkrivanje takih napačnih navedb.

Na podlagi računovodskih standardov so revizijska podjetja vgradila v svojo metodologijo postopke, ki se navezujejo tudi na tveganje prevar. Spodnji opis postopkov in določanja tveganj je opisan na podlagi metodologije, uporabljene v praksi pri revizijah računovodskih izkazov.

Metodologija revizije računovodskih izkazov se iz strogo statističnih vzorcev in strogo predpisane metodologije počasi preobraža v bolj fleksibilno obliko, kjer vedno večjo vlogo prevzemata strokovna presoja in določanje dejavnikov tveganja, pri čemer testiranje še vedno temelji na statističnih vzorčenjih in revidiranju z namenom ugotavljanja materialnih pravilnosti oziroma nepravilnosti računovodskih postavk.

Na podlagi strokovnega presojanja in identifikacije dejavnikov tveganja se med drugim kot vedno bolj pomemben dejavnik kaže tveganje obhoda kontrol s strani menedžmenta. V zadnjih letih je v poslovni praksi revidiranja ta dejavnik tveganja izpostavljen kot pomembno

tveganje. Zato revizorji za testiranje obhoda kontrol uporabljajo čedalje več metod in tehničnih pripomočkov ter za ublažitve tveganja porabijo tudi vedno več časa in virov.

Pomembnejši model za testiranje tveganja obhoda kontrol s strani menedžmenta je tako imenovano testiranje knjiženih postavk. Za testiranje se lahko uporabijo različna programska orodja; najpogosteje uporabljena so Excel, MS Access, ACL ali njihova kombinacija. Zaradi izboljšane funkcionalnosti in sprogramiranih analiz ter skript je za analiziranje in obdelavo večjih količin podatkov primernejša uporaba ACL-a.

Pri tem testu je pomembno, da revizor poleg bruto bilance pridobi tudi glavno knjigo podjetja, kjer so zavedene vse knjižbe podjetja. Ker gre za relativno velike datoteke (zabeleženi vsi poslovni dogodki podjetja), je ključnega pomena, da je datoteka primerna za uvoz v program, ki omogoča nadaljnjo obdelavo (strukturirane tekstovne datoteke ASCII (*.txt), Excel (*.xls(x)), Access (*.mdb(x)), dBase (*.dbf) in podobno). Ko je uskladitev z bruto bilanco, ki je osnova za revidiranje, potrjena, se prične testiranje, ki se razlikuje glede na možnosti, ki jih omogoča glavna knjiga, ter tehnično in vsebinsko znanje revizorja. Možnosti je veliko, v nadaljevanju naštevam analize, ki se najpogosteje opravljajo kot podlaga za nadaljnje vzorčenje:

- knjiženje ponavljajočih števil,
- knjiženje okroglih števil,
- knjiženje ob nenavadnem času (vikend, prazniki, zvečer itd.),
- knjiženje na konte, ki so redko uporabljeni,
- ročne knjižbe,
- pregled statistike knjiženja,
- analiza oseb, ki so knjižile v glavno knjigo,
- knjižbe brez opisov,
- knjiženje na datum izven obdobja testiranja (npr. knjiženje 15. 1. 2013 za poslovno leto do 31. 12. 2012),
- transakcije s povezanimi osebami,
- knjiženje stornov (npr. knjiženje stroškov na debetno stran v minus),
- Benfordova analiza (pravilo prvih števk).

Omenjene analize služijo pridobivanju vzorcev knjiženj, izbranih za nadaljnja testiranja. Število knjiženj v izbranem vzorcu je lahko zelo različno, nekje od nekaj deset vnosov pa tudi do več sto. Za izbrane knjižbe se pregleda podporna dokumentacija in presodi tehnična pravilnost ter vsebinska upravičenost knjiženja, prav tako se preveri, ali so bili upoštevani vsi postopki vzpostavljenih kontrol knjiženja ter pravilnost likvidature dokumentacije.

Za večje sisteme oziroma podjetja je smiselna uporaba naprednejših orodij, ki so kombinacija ACL-a in Excela. Postopek do uskladitve glavne knjige z bruto bilanco je praktično identičen, naslednji koraki priprave podatkov in branja analiz pa so kompleksnejši.

Eno od naprednejših orodij se imenuje JET Tool, s pomočjo katerega računalniško, preko predpripravljenih skript na ACL-u, poženemo pregled vseh knjižb v glavni knjigi. Za tem se izdela poročilo v Excelu, ki preko makrov poenostavlja uporabo številnih izbranih knjižb. ACL s pomočjo skript naredi kompleten nabor knjižb, ki ustrezajo iskanim kriterijem. Ker je teh knjižb preveč in bi pregledovanje zahtevalo preveč časa in ljudi, se na podlagi strokovne presoje izbere postavke, ki najbolj ustrezajo iskanim knjižbam.

Če revizor potrdi, da je v računovodskih izkazih pomembno napačna navedba zaradi prevare, ali kadar ne more določiti, ali so računovodski izkazi zaradi prevare napačni, ovrednoti posledice svoje ugotovitve za revizijo in na zadevo čim prej opozori primerno raven menedžmenta. To je potrebno tudi, če ocenjuje zadevo kot materialno nepomembno. Odločitev, katera je primerna raven menedžmenta, je stvar strokovne presoje. Običajno je primerna raven menedžmenta najmanj ena raven nad osebami, za katere kaže, da so vpletene v sluteno prevaro (MSR 240, 2009).

Zakoniti revizor ima poklicno dolžnost, da ohranja zaupnost naročnikovih informacij, vendar pa so zakonske odgovornosti različne med državami in v določenih okoliščinah utegne biti dolžnost varovanja zaupnosti razveljavljena z ustavo, zakonom ali sodnim sklepom. V nekaterih državah ima revizor finančne institucije zakonsko dolžnost poročati o pojavu prevare nadzornim oblastem. Prav tako ima v nekaterih državah revizor dolžnost poročati o napačnih navedbah oblastem v primerih, če menedžment in nadzorni svet opustita dejanja za odpravo nepravilnosti. Zadnje, z novo Uredbo 537/2014, ki se uporablja od 17. 6. 2016, velja tudi za Slovenijo in druge članice Evropske Unije. Revizor lahko v takih okoliščinah oceni, da je primerno pridobiti pravni nasvet pri določanju ustreznega poteka delovanja, katerega cilj je potrditi potrebne korake za upoštevanje vidikov javnega interesa pri prepoznani prevari (MSR 240, 2009).

5.2 Forenzična preiskava

Forenzična preiskava ni standardiziran izdelek kot zakonska revizija, ki je relativno strogo regulirana z zakonodajo in standardi revidiranja. Podjetje Price Waterhouse Coopers (v nadaljevanju PwC) v svoji publikaciji forenzično revizijo razdeli na dva dela ter navaja razlike med revizijo prevar (angl. *fraud audit*) in preiskavo prevar (angl. *fraud investigation*).

- Revizija prevar je revizija, ki se posebej posveča tveganjem prevar, verjetnosti njihovega nastanka in možnosti posledic. To je mešanica med revizijo računovodskih izkazov in forenzično preiskavo, ki z razvojem tehnik revidiranja deluje na področju prevar.
- Preiskava prevar pa se ukvarja z izpostavljenimi sumi prevar ali obtožbami prevar.

Če povzamem: ko revizija prevar opravi svoje postopke testiranja shem prevar in posumi ali ugotovi prevaro, je na vrsti forenzična preiskava (The Emerging Role of Internal Audit in Mitigating Fraud and Reputation Risks, 2004, str. 30 – 32).

Presojanje poslovanja, ki ga opravlja forenzični računovodja, je namenjeno preiskovanju in ocenjevanju potencialnih ali uresničenih prevar in drugih nedovoljenih dejanj. Tega presojanja ne smemo enačiti s sorodnimi ali drugimi storitvami zakonitega revizorja, ki se imenujejo posli preiskovanja računovodskih izkazov, posli opravljanja dogovorjenih postopkov v zvezi z računovodskimi poročili in posli kompiliranja računovodskih informacij (Koletnik, & Kolar, 2008, str. 124).

5.2.1 Namen forenzične preiskave

Forenzična preiskava je popravljalni ukrep, njen namen je potrditi ali zavreči sume nepravilnosti, ki se preiskujejo, ter določiti, kdo so odgovorne osebe. Forenzična preiskava se opravlja z namenom lastnikom oziroma naročnikom predstaviti ugotovitve in zaključke na način, da jih razumejo in jih po potrebi lahko uporabijo v nadaljnjih postopkih (tožb ipd.).

5.2.2 Metoda forenzičnega preiskovanja

Metode forenzičnega preiskovanja so različne in načeloma bolj odprtega tipa kot predpisane revizije računovodskih izkazov. Še vedno pa morajo biti v skladu z veljavno zakonodajo, govorimo seveda o splošni zakonodaji in ne o specifični za revizije. Metode lahko v grobem razdelimo v tri sklope: pregledovanje dokumentov (posredovanih s strani podjetja), pregledovanje javno dostopnih podatkov (internet, revije ipd.) in intervjuji (Wells et al., 2012)

Pri pregledovanju dokumentov se forenzična preiskava pogostokrat prekriva z revizijo računovodskih izkazov, s to razliko, da forenzična preiskava načeloma ne pokriva celotnih računovodskih izkazov, ampak le vnaprej dogovorjene dele, kjer se sumijo zlorabe, in dele, ki se med revizijo pokažejo za vredne nadaljnje obravnave. Sam pristop k delu pa je zelo podoben. Najprej se revizijo načrtuje, spozna stranko, procese in določi ključna tveganja. Razlika nastane v naslednjem koraku, ko se na podlagi pridobljenih informacij pri forenzični preiskavi razvijejo teoretične sheme prevar. Slednje se v nadaljevanju testira in ugotavlja, ali držijo ali ne.

5.2.3 Končni izdelek

Podobno kot pri namenu in metodah tudi končni izdelek forenzične preiskave ni natančno specificiran. Predvsem je odvisen od dogovora z naročnikom, kakšno poročilo želi imeti in za kakšne namene ga potrebuje. Govorimo seveda o strukturi in ne o zaključkih in

ugotovitev poročila. Nekaj pa je odvisno tudi od števila ugotovljenih nepravilnosti in kompleksnosti uporabljenih prevarantskih shem.

Poročilo je seveda izrednega pomena, saj povzema opravljeno delo oziroma ugotovitve. Zajemati mora vsa dejstva za prikaz pregledovane problematike, pri čemer se izogiba navajanju nepomembnih informacij. O obliki poročila je potrebno razmišljati že v procesu preiskave, saj tako ohranjamo pregled nad tem, kaj bi radi pokazali. Pomembno je, da opravimo vse potrebne analize in zberemo vsa potrebna dejstva. Dobro poročilo je natančno, jasno in zapisano v časovnem sosledju. Zelo pomembno je, da se prikazujejo dejstva in ne mnenja preiskovalcev (Wells et al., 2012, str. 3.901 – 3.904).

5.3 Prepletanje revizije računovodskih izkazov in forenzične preiskave

Iz tabele Primerjava revizije računovodskih izkazov in revizije forenzične preiskave oziroma forenzične revizije je razvidno, da gre za dva različna pristopa z različnimi cilji, namenom in postopki. Zakoniti revizor v sklopu svojega dela išče napake in ostale nepravilnosti, medtem ko forenzični preiskovalec oziroma revizor zasleduje vse mogoče sledi in dokaze za znane nepravilnosti ali obtožbe. Obe reviziji sta vpeti v cikel preprečevanja prevar (več o tem v poglavju Področja in vzroki za poslovne prevare na str. 5), vendar sta si med sabo različni (Golden, Skalak, & Clayton, 2006, str. 20).

Tabela 1: Primerjava med revizijo računovodskih izkazov in forenzično revizijo

	Zakonita revizija	Forenzična revizija
ČAS	Ponavljajoče Zakonite revizije se izvajajo redno in vsakoletno.	Enkratno Forenzične revizije se izvajajo po potrebi in so enkratne.
OBSEG	Generalno Obseg revizije je generalni pregled finančnih podatkov, zajetih v finančnih poročilih.	Specifično Namen forenzične revizije je rešitev problema oziroma ugotavljanje resničnosti obtožb.
CILJ	Mnenje Cilj zakonite revizije je podati mnenje na računovodske izkaze.	Potrditev krivde oz. prevare Cilj forenzične revizije je podati mnenje, ali je bila prevara storjena in kdo je krivec.
ODNOS	Nekonfliktno Zakonita revizija je po naravi nekonfliktna.	Konfliktno Forenzična revizija je zaradi dokazovanja krivde po naravi konfliktna.
METODOLOGIJA	Tehnike in metode revidiranja Povpraševanje, opazovanje, pregled in ponovitev računovodskih knjižb z namenom potrditve resničnosti finančni izkazov.	Forenzične metode revidiranja Podroben pregled finančnih in nefinančnih podatkov, pregledovanje javnih evidenc, iskanje dejstev in priznanj z intervjuji ter poizvedovanje pri tretjih osebah.
ZADOSTNOST DOKAZOV	Profesionalni skepticizem Sprejemljivo zagotovilo.	Dokaz Poiskati dejstva, s katerimi potrdimo ali zavržemo sume ali obtožbe.

Vir: J. T. Wells et al., *Fraud Examiners Manual – International edition, 2012, str. 1–2.*

6 ZAKONODAJA NA PODROČJU REVIZIJ

6.1 Zakonita revizija

Večina zakonodaje za revizijo je namenjene zakonitim revizorjem. V Evropski Uniji deluje Komisija in odbor evropskih organov za nadzor revizorjev (angl. Committee of European Auditing Oversight Bodies – CEAOB), ki usmerja zakonodajo na ravneh nacionalnih organov. Prav tako ima EU direktive ter uredbe, ki na podoben način kot ameriški SOX (angl. *Sarbanes–Oxley Act*) predpisujejo delovanje revizorjev in omejujejo izvajanje dodatnih nerevizijskih storitev. Nova Direktiva 2014/56/EU Evropskega Parlamenta in Sveta z dne 16. aprila 2014 o spremembi Direktive 2006/43/ES o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze (Ur. l. EU, L 158/196, v nadaljevanju Direktiva 2014/56/EU) je logično nadaljevanje oziroma nadgradnja dosedanje in se uporablja brez poseganja v že veljavno Direktivo 2006/43/ES. Države članice do 17. junija 2016 sprejmejo in objavijo ukrepe, potrebne za uskladitev z novo direktivo.

Direktiva 2006/43/ES je namenjena zakonitim revizorjem, ki revidirajo računovodske izkaze. Definira pogoje podeljevanja licenc, izobrazbo in znanje revizorjev, registracijo revizorjev, etiko, nepristranskost ter zagotavljanje kakovosti.

Zaradi velikega javnega pomena subjektov javnega interesa so Direktivo 2006/43/ES nadgradili še z Uredbo 537/2014, ki s skupnim regulativnim pristopom izboljšuje integriteto, neodvisnost, nepristranskost, odgovornost, preglednost in zanesljivost zakonitih revizorjev in revizijskih podjetij, ki izvajajo obvezne revizije subjektov javnega interesa, kar naj bi prispevalo h kakovosti obveznih revizij v Uniji in k nemotenemu delovanju notranjega trga in hkrati zagotovilo visoko raven zaščite potrošnikov in vlagateljev. Poleg predpisov in omejitev za revizijske hiše se z uredbo zavzemajo tudi za izboljšano delovanje nadzornih organov revidiranja. Uredba se uporablja od 17. junija 2016 (člen 16(6) pa bo v veljavi od 17. junija 2017 naprej). Direktiva je bila sprejeta 16. aprila 2014 in zajema 44 členov.

Z vidika preiskovanja prevar je zanimiv tudi 7. člen Uredbe 537/2014, ki obravnava nepravilnosti. V tem členu je zapisano, da je treba v primeru suma ali utemeljenih razlogov za sum za odkrite nepravilnosti, vključno s prevarami, o tem obvestiti revidirani subjekt in ga pozvati, naj sume razišče in sprejme ustrezne ukrepe v zvezi z nepravilnostmi ter prepreči ponovitev takih nepravilnosti v prihodnje. Kadar revidirani subjekt ne preuči zadeve, je naloga zakonitega revizorja, da o tem obvesti organe, ki so pristojni za preiskavo takšnih nepravilnosti.

Z novimi navodili, zapisanimi v 5. členu Uredbe 537/2014, se revizorjem prepoveduje neposredno ali posredno opravljanje nerevizijskih storitev za subjekte javnega interesa. Države članice lahko določijo strožja pravila glede pogojev, pod katerimi lahko zakoniti revizor opravlja nerevizijske storitve, ki niso prepovedane nerevizijske storitve.

Uredba revizorjem računovodskih izkazov ne prepoveduje opravljanja forenzičnih revizij. V praksi pa se za forenzično preiskavo podpiše dodatna pogodba med naročnikom in revizorjem ter se za izvajanje preiskave angažira specializiran tim ali v nekaterih primerih specializiran oddelek.

V slovenski zakonodaji sta v okviru ZGD-1 opredeljeni posebna revizija in izredna revizija, ki se po vsebini približujeta forenzični preiskavi. V nadaljevanju opisujem obe reviziji in njune zakonske okvire po ZGD-1.

6.2 Posebna revizija

Posebna revizija je v ZGD-1 opredeljena v členih od 318 do 321. V 318 členu ZGD-1 je določeno imenovanje posebnega revizorja. Imenuje ga lahko skupščina z navadno večino glasov. Če skupščina zavrne predlog za imenovanje posebnega revizorja, zakon omogoča tudi, da ga imenuje sodišče na predlog delničarjev, katerih skupni deleži znašajo najmanj desetino osnovnega kapitala ali katerih nominalni znesek ali pripadajoči znesek osnovnega kapitala znaša najmanj 400.000 EUR. Posebnega revizorja imenuje sodišče, če obstaja vzrok za domnevo, da je prišlo pri vodenju postopkov in poslov do nepoštenosti ali hujših kršitev zakona ali statuta.

V 319. členu ZGD-1 določa pravice posebnega revizorja, ki mu mora menedžment omogočiti, da pregleda poslovne knjige in dokumentacijo obvladujoče družbe in njenih odvisnih družb. Posebni revizor lahko zahteva od članov organov vodenja ali nadzora vsa pojasnila in dokazila, potrebna za skrben pregled postopkov.

Posebni revizor mora o ugotovitvah revizije, v skladu z 320. členom ZGD-1, pripraviti pisno poročilo, kamor se zapišejo tudi dejstva, katerih objava lahko družbi ali povezani družbi povzroči večjo škodo, če so pomembna. Posebni revizor podpisano poročilo predloži menedžmentu in sodišču, menedžment pa mora poročilo predložiti nadzornemu svetu družbe in ga uvrstiti na dnevni red naslednje skupščine ter ugotovitve objaviti v skladu s 185. členom ZGD-1. Vsak delničar ima pravico, da na svojo zahtevo prejme brezplačni prepis revizorjevega posebnega poročila.

ZGD-1 v 321. členu določa pravice posebnega revizorja do povrnitve stroškov in plačila za svoje delo. Stroške posebne revizije vedno krije revidirana družba, tudi v primeru, če posebnega revizorja imenuje sodišče. Sodišče z odločbo o izvedbi posebne revizije hkrati naloži družbi, da založi predujem za kritje stroškov posebne revizije. V kolikor sredstva predujma ne zadoščajo za plačilo stroškov in plačilo dela posebnega revizorja, naloži sodišče družbi založitev dodatnega predujma. V primeru, da družba predujma ne založi, ga sodišče izterja po uradni dolžnosti. V kolikor družba ocenjuje, da je bila posebna revizija neutemeljena, lahko zahteva povrnitev stroškov v skladu s splošnimi pravili o odškodninski odgovornosti.

ZGD-1 določa tudi, da za posebnega revizorja ne more biti imenovan noben zakoniti revizor iz revizijske družbe, ki je revidirala računovodske izkaze v zadnjih petih letih.

Posebna revizija je po mojem mnenju dober in uporaben instrument za izvedbo pregledov, s strani manjšinskih delničarjev. Ti morajo pogosto posebno revizijo izvesti s pomočjo sklepa sodišča, ker jim večinski delničar ne omogoča razjasnitve sumov po drugačni poti. V takšnih primerih bo vsebina pregleda zapisana v sklepu sodišča. Večinski lastnik, ki načeloma nastavi in obvladuje menedžment v podjetju, nima interesa posebnemu revizorju razkrivati in pojasnjevati transakcij izven določenega obsega revizije, zato je izredno pomembno, da je obseg revizije čim bolj jasno definiran. Zaradi omejitev, ki se postavijo s sklepom skupščine ali sodišča, se lahko zgodi, da se posebna revizija ustavi, ko je pregledano določeno področje, kljub temu da se med pregledom kažejo nepravilnosti še na drugih področjih, ki s sklepom niso določeni kot predmet posebne revizije.

6.3 Izredna revizija

Poleg posebne revizije ZGD-1 opredeljuje tudi izredno revizijo, ki je definirana v členih od 322 do 326 in pomeni vnovično preveritev letnega poročila in z njim povezanih računovodskih izkazov, če obstaja vzrok za domnevo, da so posamezne postavke v računovodskih izkazih podcenjene ali zaradi nepopolnih prilog k istim izkazom, ki ne vsebujejo predpisanih pojasnil in jih menedžment na skupščini ni pojasnil. Da lahko manjšinski delničarji od sodišča zahtevajo imenovanje izrednega revizorja, morajo obstajati ustrezni razlogi, kot je opredeljeno v 322. členu ZGD-1, ki jih mora sodišče pred imenovanjem izrednega revizorja preveriti.

Zakonodaja določa, da izredni revizor ne more biti ista oseba, ki je revidirala letno poročilo v zadnjih treh letih (ZGD-1).

Menim, da je najbolj smiselno, da izredno revizijo izvajajo zakoniti revizorji, saj so najbolj usposobljeni za preverjanje postavk v računovodskih izkazih in pravilnost razkritij v letnih poročilih. Forenzični preiskovalci so specializirani za odkrivanje in preprečevanje shem prevar in bi težko dosegli učinkovitost in strokovnost zakonitih revizorjev. V kolikor pa bi bilo potrebno preveriti posamezne sume prevar, menim da je revizijo smiselno izvesti s posebno revizijo (če bi revizijo radi naročili manjšinski delničarji) ali s forenzično preiskavo (ob podpori lastnikov in menedžerjev).

6.4 Forenzična preiskava

Kadar forenzična preiskava ni naročena z odločbo sodišča, se v praksi preiskava mnogokrat ne izvede v zakonskem okviru posebne revizije ali izredne revizije. V takšnem primeru se to zapiše v ponudbo, pogodbo in poročilo. Forenzični preiskovalec se v svojem delu drži etičnih standardov in vrednot v skladu z organizacijo ACFE, internih organizacijskih pravil in

metodologije ter smiselno uporablja zakon in računovodske standarde. Takšna preiskava je mogoča samo v primerih, ko ima forenzični preiskovalec dovolj moči za preiskovanje s podporo lastnikov in menedžerjev.

Glavni razlog za izvajanje storitev forenzičnih preiskav izven členov zakonodaje in revizijskih standardov je v prilagodljivosti preiskave. ZGD-1 s členu o posebni reviziji in izredni reviziji omejuje področje oziroma način preiskovanja. Po mojem mnenju se dobra forenzična preiskava prične s preverjanjem že znanih sumov, ki se jih med izvedenimi postopki ovrže ali potrdi. Hkrati pa mora biti preiskava dovolj fleksibilna, da se lahko področje preiskave razširi, zoži ali popolnoma spremeni, če ugotovitve to nakazujejo. S tem se preiskava poceni v delu, kjer se nadaljevanje ustavi in podraži, v smislu porabljenih ur, na področjih, ki se kažejo kot problematična, ne glede na prvotno predviden obseg preiskave. Še posebej primerna se mi zdi forenzična preiskava izven okvirov posebne ali izredne revizije, ko podjetje zasleduje preiskave z namenom uporabe v nadaljnjih pravnih postopkih. V teh primerih je ključnega pomena sodelovanje pravnih strokovnjakov in forenzičnih preiskovalcev. Forenzična preiskava se iz generalnega pregleda ugotovljenih nepravilnosti, zaradi smotrnosti in stroškovne učinkovitosti omeji na področja, ki so za pravnike najbolj potrebna in uporabna. Tako se izvedejo podrobni pregledi posameznih transakcij samo za izbrane posle. Ugotovitve se zberejo v forenzičnem poročilu, kjer so zbrana relevantna dejstva, dokazna dokumentacija in pojasnila iz informativnih razgovorov z osebami, ki so dodatno pojasnile transakcije. Zaradi teh lastnosti je forenzična preiskava marsikje umeščena bolj v področje svetovanja kot revizije. Zahteva pa takšen način preiskovanja več komunikacije in interakcije med naročnikom in preiskovalcem (in pravnikom, v kolikor je preiskava del pravnih postopkov), saj je potrebno sproti predstavljati ugotovitve in se odločati o nadaljnjih področjih preiskave.

7 IZSLEDKI FORENZIČNIH PREISKAV IN PRIEMERJAVA Z REVIZIJO RAČUNOVODSKIH IZKAZOV – PONAŽORITEV S PRAKTIČNIMI PRIMERI

V nadaljevanju sta opisana praktična primera, ki temeljita na resničnih poročilih in ugotovitvah. Za ponazoritev izsledkov izhajam iz projektov, ki smo jih opravili v projektni skupini v eni izmed revizijskih hiš v Sloveniji.

Začetek obeh izbranih primerov forenzične preiskave je bil podoben. Naročnik, lastnik oziroma predstavnik lastnika, je zaznal nepravilnosti ali sume prevare in se odločil za preiskavo. Zaradi pomanjkanja notranjih sredstev in znanja se je naročnik odločil za vključitev zunanjih strokovnjakov za forenzične preiskave. Naročnik je poslal povpraševanje in zbral ponudbe. Izbranim izvajalcem, ki so ustrezali povpraševanju, se je podrobneje predstavila problematika in pričakovano število spornih transakcij.

V pogajanjih za izvedbo preiskave in določitev primerne cene je izredno pomembno določiti pričakovanja in omejiti obseg dela na problematične transakcije. V nasprotnem primeru se lahko čas in druga sredstva načrtuje in nameni za pregled neproblematičnih področij, kar lahko preiskavo podraži, podaljša in znatno omeji nabor in kvaliteto ugotovitev. Dogovor za forenzično preiskavo je načeloma smiselno skleniti po sklopih, z možnostjo razširitve pregleda ob soglasju naročnika. Po mojih izkušnjah je v praksi večina pogodb sklenjenih z določitvijo urne postavke in tako imenovano kapico, to je zgornja meja vrednosti vsakega sklopa preiskave. Ko je preiskava v teku, je zelo pomembna komunikacija med preiskovalcem in naročnikom. Zlasti pomembno je, da naročnik razume, kaj se dogaja, ter aktivno sodeluje pri sprotnem določanju področij za podrobnejše preiskave. Velika prednost za naročnika je, če v preiskavi aktivno sodelujejo preiskovalci z dovolj izkušnjami na področju forenzičnih preiskav, kar praviloma zagotavlja licenca CFE (angl. *Certified Fraud Examiner*). Pristop k forenzični preiskavi je drugačen od pristopa zakonitih revizorjev, pri čemer je dobro poznavanje teorije možnih shem prevar in psihologije prevarantov poleg analitičnega pregleda ter preteklih izkušenj ključnega pomena za učinkovito identifikacijo anomalij, rekonstrukcijo uporabljene sheme prevare ter na koncu tudi za jasen zapis in predstavitev ugotovitev.

Forenzična preiskava se prične s podrobno predstavitvijo problematike in področja pregleda s strani naročnika. Navadno se priloži še razpoložljivo računovodsko analitiko (glavne knjige, saldakonte, registre osnovnih sredstev ipd.) vključno s fizično dokumentacijo v izvorniku. Z namenom pridobitve osnovnega razumevanja podjetja ter problematike preiskovalci najprej pregledajo dokumentacijo in analitiko. Sledi postavljanje možnih shem prevar ter njihovo testiranje preko analize računovodskih podatkov, pregleda dokumentacije, intervjujev in zbiranja javnih informacij. Pregled gre v več smeri in na različna področja, odvisno od znakov in postavljenih teorij prevarantskih shem. Smeri, kjer nepravilnosti niso odkrite, se opustijo in načeloma tudi v poročilih niso obravnavane. Smeri, kjer se nepravilnosti pokažejo, pa se raziščejo do meje smotrnosti, torej do meje, ko so stroški pregleda še upravičeni. V praksi načeloma to mejo med potekom projekta sproti določa naročnik.

Po zaključku pregleda se napiše poročilo, ki je skupek ugotovitev in prikaz ugotovljenih dejstev. Poročila, ki smo jih napisali v času mojega delovanja v forenzični reviziji, so obsegala od ene strani (v primeru, da ugotovitev ni) do več kot 300 strani (v primeru večjega projekta z velikim številom ugotovitev). Forenzična preiskava ene izmed večjih bank v tujini, ki je trajala pol leta ter vključevala okoli 100 preiskovalcev in slonela na pregledu portfelja transakcij za obdobje petih let, je kot končni izdelek podala množico poročil. Iz navedenega sledi zaključek, da je oblika končnega izdelka zelo odprtega tipa, nestandardizirana (ni predpisana s standardi) ter se prilagaja potrebam naročnika.

Za namene predstavitve izbranih primerov v diplomskem delu so spremenjena imena oseb in podjetij. Prav tako so z namenom varovanja tajnosti podatkov spremenjene povezave, datumi in številke, kar pa ne vpliva na vsebino ugotovitev.

Pri obeh v nadaljevanju predstavljenih primerih forenzičnih preiskav gre za tako imenovano nezakonito prisvojitve sredstev, ki so bila odkrita na podlagi namiga s strani žvižgača, preiskovane osebe pa v preteklosti niso bile nikoli preganjane ali kaznovane za podobne prevare. Vse to so po poročanju združenja ACFA najpogosteje zaznane karakteristike prevar v praksi.

Obe forenzični reviziji sta bili izvedeni na zahtevo lastnikov podjetja, preverjali so se namigi žvižgačev, ki so bremenili vrhnji menedžment in njihovo ožjo ekipo. Navedeno pomeni, da je bilo, statistično gledano, prisotno tveganje višjih zneskov prevar.

Predstavitev obeh izbranih primerov pričnem z opisom ozadja, kjer opišem pomembne okoliščine, nadaljujem z ugotovitvami, ki so zapisane na način, kot se jih napiše v forenzičnem poročilu. Primera zaključujem z interpretacijo ugotovitev, kar ni del ugotovitev, zapisanih v pravem forenzičnem poročilu, kjer se navajajo ugotovitve in dejstva ter se izogibamo izražanju mnenj. Za namene diplomskega dela pa je interpretacija smiselna, saj drugače ni mogoče predstaviti vsebine poročila. Na koncu dodam primerjavo postopkov revizije računovodskih izkazov s postopki forenzične preiskave. Na podlagi lastnih izkušenj opravljanja številnih revizij računovodskih izkazov in forenzičnih revizij v tem delu diplomskega dela podajam oceno, kaj bi pregledala zakonita revizija ter kakšni bi bili zaključki zakonite revizije na podlagi standardnih postopkov revidiranja v skladu z metodologijo revizije računovodskih izkazov.

7.1 Primer zlorabe položaja menedžmenta – transakcije s povezanim podjetjem

Na primeru prikazujem primer zlorabe položaja menedžmenta v odvisnem podjetju ter opisujem ozadje za razumevanje in ugotovitve forenzične preiskave. Primer prikazuje prevarantsko shemo ponarejanja računov z namenom oškodovanja matičnega podjetja in okoriščanja menedžmenta.

7.1.1 Ozadje in pojasnila

Podjetje, ki je naročilo preiskavo, je bilo proizvodno podjetje Murva oziroma njegovi lastniki. Sum lastnikov je bil, da prejšnji menedžment ni ravnal gospodarno in v korist podjetij, ki ga je zastopal. Lastniki so najprej angažirali odvetniško pisarno in za pregled ekonomskega dela poslovanja tudi forenzično preiskavo. Poudarek preiskave je bil na medsebojnih transakcijah med matičnem podjetjem Murva v Sloveniji in odvisnim podjetjem Železo, ki posluje na Japonskem in je v 100 % lasti podjetja Murva. Podjetji Železo in Murva sta imeli v času preiskovanega obdobja isti menedžment, ki pa je bil v času

izvajanja preiskave že zamenjan. Železo je bilo v času preiskovanega obdobja dobavitelj obvladujoči družbi Murva, glavna transakcija je bilo povezanih z dobavo materiala, ki ga je Murva prevzemala in v lastnih evidencah knjižila na zalogo. Lastniki so prvič posumili na nepravilnosti, ko so jih zaposleni opozorili na upadanje prometa z nekaterimi ključnimi kupci in zaznane nepravilnosti na računu za prevoz, ko je prevoznik zaračunal transport večjega števila palet, kot jih je dostavil matičnemu podjetju Murva. Lastniki so relativno hitro odreagirali in pričeli z manjšo interno preiskavo, ki je vodila v spor med lastniki in menedžerji. Lastniki so zaradi dogodkov odpustili menedžerje iz krivdnih razlogov, kar je vodilo v odškodninske tožbe menedžerjev.

Bivši menedžerji Murve so kmalu po izredni odpovedi ustanovil podjetje, ki se ukvarja z isto dejavnostjo kot Murva. Lastnik Murve je pojasnil, da je izgubil nekaj večjih kupcev, ki naj bi po novem sodelovali z novoustanovljenim podjetjem.

Na podlagi pričevanja zaposlenih in suma nepravilnosti s strani lastnika podjetja smo v okviru postopkov preiskave pregledali račune za material, prejete v letih 2011 in 2012, ki jih ima družba Murva evidentirane v svojih poslovnih knjigah, ter spremljajočo carinsko in prevozno dokumentacijo. Preverili smo, ali je bila na zalogo prevzeta količina enaka kot zaračunana količina. Za izbrane prejete račune nam je družba Murva posredovala tudi račune, pridobljene iz evidenc odvisne družbe Železo. V okviru preiskave smo primerjali listine, zavedene v matičnem podjetju Murva, in listine, zavedene v odvisnem podjetju Železo. Preiskava je pokazala nepravilnosti pri transakcijah med odvisnim podjetjem Železo in matičnem podjetjem Murva. Nepravilnosti smo predstavili v poročilu forenzične preiskave, kot je navedeno spodaj v ugotovitvah.

7.1.2 Ugotovitve

Pri pregledu dokumentacije smo ugotovili, da vsi prejeti dokumenti (računi, odpremnice, prevzemnice) niso ustrezno podpisani in žigosani, kar posledično predstavlja nepopolno knjigovodsko listino. Prejeti računi, izdani s strani japonske odvisne družbe, ki so priloženi uvozni dokumentaciji, so podpisani s strani Changa Chinga, ki je v odvisnem podjetju zadolžen za logistiko. Interni pravilniki ne obstajajo, zato se nismo mogli prepričati, ali je podpisnik ustrezen in ali so kontrole ustrezno vzpostavljene.

V okviru preiskave nismo prejeli pogodbe, sklenjene med Murvo in odvisno družbo Železo. Po zagotovilih menedžerjev Murve pogodba ne obstaja, kar ni v skladu z dobro poslovno prakso. Prav tako so nam menedžerji pojasnili, da ceniki za zaračunavanje storitev in blaga med obema družbama ne obstajajo. Zaradi navedenega ugotavljamo, da je družba Murva izpostavljena tveganju netržnih cen pri nabavi blaga od odvisne družbe. Iz teh razlogov je skupina izpostavljena davčnemu tveganju zaradi neurejenih transfernih cen med matičnim podjetjem in odvisno družbo.

Pri pregledu dokumentacije smo ugotovili razlike v količinah med računom, izdanim s strani podjetja Železo na Japonskem, in računom, ki je evidentiran v poslovnih knjigah podjetja Murva. V več primerih smo ugotovili odstopanja v količinah in cenah materiala, ki so bile navedene na računu, pri skupnem znesku fakture pa odstopanj ni bilo. Ker nismo imeli vpogleda v računovodski sistem odvisne družbe Železo, se nismo mogli prepričati, zakaj prihaja do razlike pri posameznih količinah materialov.

Primerjava količin, ki jih je Murva evidentirala kot prevzem na zalogo, in količin, ki so bile zaračunane na računu, izdanem s strani odvisnega podjetja Železo, smo ugotovili odstopanja v treh primerih, kjer je prišlo do zamenjav merskih enot (zaračunani kilogrami, prevzeti kvadratni metri ali obratno). Posamezni primeri so navedeni v nadaljevanju.

Pri računu št. 001 prihaja do razlike med računom, ki ga je imela Murva v svojih računovodskih evidencah, in računom, ki je bil izdan s strani odvisne družbe Železo. Na izdanem računu je bilo zaračunanih 1.500 m² blaga več, kot na računu v evidencah Murve. Vrednost obeh računov je bila enaka. Razlike med obema računoma nismo mogli pojasniti, saj nismo imeli dostopa do računovodskih evidenc odvisnega podjetja Železo.

V primeru računa št. 002 se pojavlja razlika med prevzeto količino m² in zaračunano količino. Prevzetih je bilo 1.600 m² manj, kot je bilo navedeno na računu. Na podlagi dejstva, da je bila prevzeta količina nižja od zaračunane, sklepamo, da je bilo s strani odvisne družbe zaračunanih 1.500 USD preveč. Pri prevzemu je bila zaradi uskladitve zneskov dodana postavka »uskladitev materiala 1.500 USD«. Račun je likvidiral vodja nabave, podpisal ga je tudi vodja uprave. Ugotovili smo, da so materiali v m² in kg knjiženi na zalogo skupaj v m², ker je nelogično, saj različnih merskih enot ni mogoče seštevati. Računov in izpisov knjiženja zalog v odvisnem podjetju Železo nismo dobili v pregled. Razlogi za odstopanje nam niso poznani.

Pri računu št. 003 smo opazili razliko med prevzeto in zaračunano količino. Zaračunana količina je bila za 1.000 m² višja od prevzete količine blaga. Glede na ceno, navedeno na računu, ocenjujemo, da je znesek preveč zaračunanega blaga 1.800 USD. Računov in izpisov knjiženja zalog v odvisnem podjetju Železo nismo dobili v pregled. Razlogi za odstopanje nam niso poznani.

Pri pregledu prejetega računa št. 004 smo iz priloženih prevoznih dokumentov ugotovili, da se je prevažalo 60 palet, kar je bilo tudi zaračunano na prevoznih listinah logističnega podjetja. V skladišče Murve je bilo dostavljenih 58 palet, kar je bilo tudi zaračunano s strani odvisne družbe Železo (v računovodskih evidencah podjetja Murva). Glede na prevozno dokumentacijo, se je na dveh paletah prevažal stroj, ki ni bil nikoli dostavljen v Murvo. Podjetje Železo je v svojem sistemu izdalo tri fakture z isto številko: 004A, 004B in 004C. Računa pod oznako A in B skupaj se ujemata s prejetim računom Murve (za 58 palet v vrednosti 100.000 USD). Račun pod oznako C pa ima navedeno le količino 500 kg neto teže in vrednost 100 USD. Kot naziv produkta je navedeno "testing machine", količina 2 paleti.

V evidenci odvisne družbe Železo je zaveden še dodaten račun št. P004, iz katerega je razvidno, da je podjetje Železo kot kupca navedlo podjetje Svalk (podjetje, ki je v lasti bivšega vodstva Murve); gre za testni stroj, ki ga lahko zaznamo v specifikaciji fakture C, izdane s strani odvisnega podjetja Železo. Vsi prevozniki stroški za vseh 60 palet so bili zaračunani Murvi, stroj pa v Murvi, glede na evidence družbe, ni bil nikoli prevzet. Izpisov knjiženja zaloga in osnovnih sredstev odvisnega podjetja Železo nismo dobili v pregled.

Račun št. 005 smo prejeli v dveh različnih izvedbah in zneskih. Ena verzija je bila izdan račun s strani odvisne družbe Železo, druga verzija pa je bila račun, knjižen v poslovne knjige Murve. Račun od Železa je imel naveden za 70.000 EUR višji znesek, kot je bil zaveden prejet račun v Murvi. Na računu, izdanem v odvisnem podjetju Železo, je postavka materiala z oznako »Blago 1« zaračunana po 0,51 USD na m², na računu, ki ga je imela evidentiranega Murva, pa je bil material zaračunan po 0,27 USD na m². Do knjiženja odvisne družbe nismo imeli dostopa, zato ne moremo oceniti, katero evidentiranje je bilo pravilno in zakaj je prišlo do odstopanja.

Pri računu št. 006 smo ugotovili, da je dobava s strani podjetja Železo glede na prevozne dokumente obsegala 100 palet, vendar je bilo, glede na prevzemno dokumentacijo v Murvi, dostavljenih samo 96 palet. Vsi prevozniki računi so bili izstavljeni na podjetje Murva za celotno pošiljko 100 palet. Odvisna družba Železo je izdala dva računa z isto številko dokumenta 006A in 006B, od katerih so bile na računu A postavke identične z računom št. 006, ki je bil prejet v Murvi. Račun 006B je vseboval 4 palete, kjer je bila navedena le teža tovora brez cene. Železo je izdalo še dva dokumenta na isti dan pod enako številko P006 z različnima prejemnikoma, na vsakem je bil naveden drug kupec: enkrat je kupec Murva, drugič pa g. Kačar (bivši vodja financ in računovodstva v Murvi in solastnik družbe Svalk). Opis dobavljenega blaga in datum računa kažeta na to, da se dokument P006 nanaša na 006B. Na podlagi pregledane dokumentacije nismo mogli ugotoviti, kam so bile manjkajoče palete dostavljene in kaj je bil namen transakcije.

7.1.3 Interpretacija ugotovitev

Na podlagi pregledanih dokumentov sklepamo, da podjetje ni imelo delujočega kontrolnega okolja, ki bi uspešno preprečevalo manipulacijo transakcij med podjetjema Murva in Železo in je zaradi tega tveganje za prevare zelo visoko. Ker ni sklenjene pogodbe med Železom in Murvo, obstaja večje tveganje prevar v medsebojnih transakcijah, ker je onemogočena kontrola poslovanja s cenami, količinami ali popusti. Pomanjkanje kontrol je razvidno tudi iz nepodpisanih računov in razlik v računih, izdanih s strani Železa, ter računov, evidentiranih v glavni knjigi Murve. Razlike na računih so v vrednostih in količinah, kar kaže na manipulacijo računov in s tem tudi na manipulacijo vrednotenja zaloga, terjatev, obveznosti, prihodkov in stroškov v posamičnih računovodskih izkazih podjetij.

Nepravilnosti in neskladnosti računov nakazujejo povišano tveganje nezakonitega prisvajanja sredstev, ki bi jih pošiljali iz Železa v novoustanovljeno podjetje bivšega

menedžmenta. Transakcije bi lahko prikrili z delnimi dobavami podjetju Murva in delnimi dobavami novemu podjetju, pri čemer bi vse stroške oziroma večino stroškov nosili podjetji Murva in Železo.

Predlagani nadaljnji postopki so bili pregledi količin in vrednosti, knjiženih v Železu, ter količin in vrednosti, knjiženih v Murvi, ter primerjava. Pregled bi moral zajemati knjižbe zalog, stroškov, osnovnih sredstev in prihodkov ter analizo vse podporne dokumentacije neusklajenih računov v podjetjih Murva in Železo. Nadaljnji postopki v okviru naše forenzične preiskave niso bili izvedeni. Je pa bilo poročilo posredovano odvetniški pisarni, ki je ugotovitve uporabila v sodnih postopkih.

V takšni situaciji lastnikom svetujem, da ob sumih na nepravilnosti začasno suspendirajo menedžerje (prisilni plačani dopust ali podobna oblika, da fizično niso več prisotni na delovnem mestu) in izvedejo celovito forenzično preiskavo. V kolikor v podjetju nimajo ustreznih finančnih in pravnih kadrov, je najbolje angažirati specializirano podjetje za forenzično preiskovanje in po potrebi vključiti tudi pravnike. Tako bi dobili več maneverskega prostora za pogajanje z menedžerji glede prekinitve delovnega razmerja. Hkrati pa bi morali zavarovati morebitno dokazno gradivo, ki se nahaja na službenih telefonih, službenih računalnikih, elektronski pošti in dokumentaciji v papirni obliki.

7.1.4 Primerjava postopkov in potencialnih ugotovitev revizije računovodskih izkazov

V sklopu revizije računovodskih izkazov bi opravili naslednje teste transakcij med povezanimi podjetji:

- test kontrol za stroške na vzorcu računov (25 računov, ni potrebno, da bi bili zajeti računi povezanega podjetja), od tega testa je odvisno, kakšni vzorci se izbirajo na podrobnejšem testu;
- podrobnejši test stroškov, kjer je verjetnost zajema računov podjetja iz odvisnega podjetja zelo visoka (ker imajo relativno veliko transakcij);
- uskladitev odprtih postavk terjatev in obveznosti (zagotovo bi pogledali vse potrditve stanj med povezanimi podjetij).

Ob pregledu in testiranju vzorčnih računov na stroškovni strani bi pregledali račune in podporno dokumentacijo (odpremnice, prevzemnice in prevozne liste). V sklopu testa kontrol bi ugotovili, da prejeti računi niso podpisani s strani dobavitelja, na kar bi opozorili stranko s pismom menedžmentu, kjer so zbrane pomembnejše ugotovitve oziroma pomanjkljivosti, ki smo jih opazili med revizijo. Na podlagi vseh ostalih podpornih dokumentov in podpisov na strani revidirane stranke (z likvidacijo računov) ne bi posumili o večjih nepravilnostih. Zaznali bi tudi, da med podjetji ni podpisane pogodbe, pri čemer bi podjetje posvarili pred posledicami slabe poslovne prakse in tveganja transference cen – davčnega tveganja (tudi to bi zapisali v pismo menedžmentu).

Pri podrobnejšem testu bi se zanašali na račune in podporne dokumente, prejete s strani podjetja Murva (zavedeni kot podporna dokumentacija h knjiženju), ki so bili usklajeni s knjiženimi stanji v glavni knjigi. Ne bi zahtevali računov hčerinskega podjetja, niti ne bi vedeli, da obstajajo računi, izdani v hčerinskem podjetju, ki niso skladni z uvoznimi dokumenti in računi, knjiženimi v stroških podjetja Murva. V normalnih okoliščinah je izdan račun dobavitelja enak prejetemu računu na strani kupca, zaradi tega zakonita revizija pregleda račune, ki jih ima v evidencah revidirani subjekt. To pomeni, da ugotovitev, ki izhajajo iz primerjave računov, izdanih s strani hčerinskega podjetja, in računov, ki so bili podlaga knjiženja v glavno knjigo podjetja Murva, ne bi bilo.

Pri testu terjatev bi v skladu s standardnimi postopki revizije preverili uskladitve stanj terjatev in obveznosti med povezanimi osebami. To se izvede na tak način, da revidirana stranka na podlagi izpisov saldakontov terjatev in obveznosti pripravi izpise odprtih postavk na obrazce, posredovane s strani revizorja (skrajšano IOP). Obrazce se pošlje revizorju, ki jih preveri in sam pošlje kupcu oziroma dobavitelju. Ta stanje potrdi ali mu oporeka ter obrazce vrne neposredno revizorju. Na podlagi pregledanega sklepamo, da terjatve in obveznosti ne bi bile usklajene, pri čemer bi morala stranka podati razlago in podporno dokumentacijo za razlike. Ker gre za povezano podjetje v 100-odstotni lasti matične družbe in vpletenost vrhnjega menedžmenta v obeh podjetjih hkrati, realno obstaja večje tveganje, da bi matična družba naročila odvisni, naj obrazec potrdi v navedenem znesku, s čimer bi revizorji potrdili stanje in postopek testiranja stanj bi bil zaključen brez pomembnejših ugotovitev.

7.2 Primer zlorabe položaja menedžmenta – prisvojitve deleža odvisnega podjetja in plačila dividend

Na primeru prikazujem primer zlorabe položaja menedžmenta v matičnem podjetju ter opisujem ozadje za razumevanje in ugotovitve forenzične preiskave. Primer prikazuje prevarantsko shemo direktorjevega nakupa deleža v odvisnem podjetju in izčrpavanju matičnega podjetja preko poslovanja z odvisnim podjetjem, kjer je pridobil lastništvo. Končni del sheme predstavljajo izplačila dividend s strani odvisnega podjetja. V okviru tega primera opisujem ugotovitve forenzične preiskave ter v zaključku ponovno primerjam postopke revizije računovodskih izkazov ter podajam oceno glede možnosti odkritja prevare s strani zakonitih revizorjev.

7.2.1 Ozadje in pojasnila

Podjetje, ki je naročilo preiskavo, je bilo podjetje NADGlava, tuje (nemško) podjetje, ki je pred kratkim kupilo podjetje Glava in obdržalo menedžment podjetja. Lastniki podjetja Glava so na podlagi anonimne prijave žvižgača izvedli forenzično preiskavo. Žvižgač je v anonimnem pismu zapisal, da direktor podjetja Glave namerno škoduje podjetju in pretaka sredstva podjetja na svoje račune. Žvižgač je površno opisal tudi transakcije med podjetjema

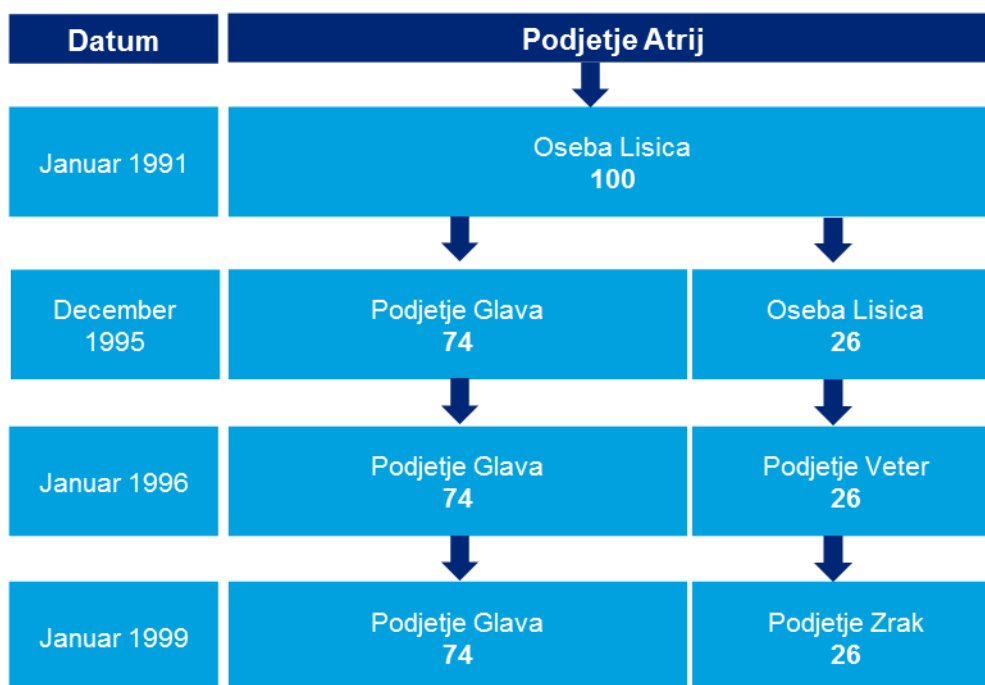
Glava in Atrij ter izpostavil lastništvo osebe Dinozaver v podjetju Atrij. V času izvajanja preiskave je NADGlava direktorja podjetja Glava začasno suspendirala in izločila iz postopkov preiskave.

Podjetje Glava je od decembra 1995 lastnik 74 % podjetja Atrij, ki je eno izmed večjih kupcev podjetja Glava. Slika spodaj prikazuje razvoj lastniške strukture podjetja Atrij v časovnici. Podjetje Atrij je januarja leta 1991 ustanovila oseba Lisica, ki je bila v času revizije zaposlena v podjetju Atrij.

Na podlagi informacij, pridobljenih z intervjujem finančnega direktorja Glave in direktorja Atrija, smo ugotovili, da se je podjetje Atrij leta 1995 znašlo v likvidnostnih težavah. Banke upnice, podjetje Glava in oseba Lisica so se dogovorili, da podjetje Glava naredi konverzijo terjatev v lastniški delež, poplača banke in tako pridobi 74-odstotni lastniški delež podjetja. Preostali del lastništva, to je 26 %, je ostal osebi Lisica. Kmalu za tem je oseba Lisica svoj delež prenesla na podjetje Veter, ki je bilo takrat v 100-odstotni lasti osebe Lisica.

Finančni direktor Atrija je v intervjuju pojasnil, da je bila oseba Lisica leta 2000 pripravljena prodati svoj delež podjetja, vendar le generalnemu direktorju podjetja Glava, osebi Dinozaver.

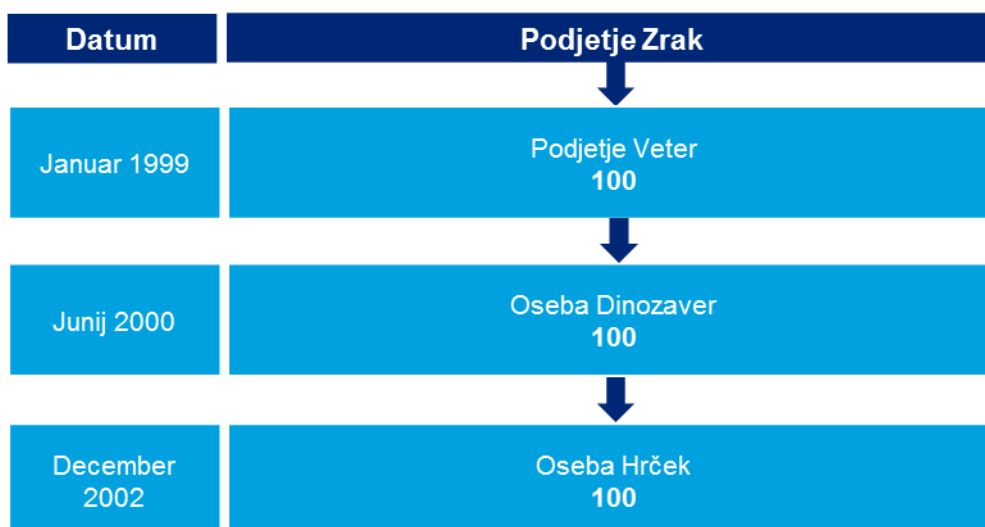
Slika 9: Časovni pregled lastništva podjetja Atrij v %

Januarja 1999 je prišlo do prenosa 26 % lastništva podjetja Atrij s podjetja Veter na podjetje Zrak. Podjetje Zrak je bilo ustanovljeno s strani podjetja Veter prav tako januarja 1999. Junija leta 2000 je bilo podjetje Zrak prodano osebi Dinozaver, ki je bila hkrati tudi generalni direktor podjetja Glava. Leta 2002 pa je lastnik postala oseba Hrček, ki je bližnji sorodnik osebe Dinozaver. Transakcija o prenosu lastništva 26-odstotnega deleža Atrija na osebo

Dinozaver (direktor Glave) ni bila nikoli poročana ali kako drugače uradno posredovana nadzornemu svetu družbe Glava.

Slika 10: Časovni pregled menjave lastništva v podjetja Zrak v %

7.2.2 Zaposlitev osebe Lisica

Finančni direktor podjetja Glava nam je v intervjuju pojasnil, da je bila ob prenosu 74 % lastništva podjetja Atrij na Glavo podpisana pogodba o zaposlitvi osebe Lisica na mesto svetovalca uprave za nedoločen čas za plačilo v višini trikratnika povprečne slovenske plače. Ob podpisu pogodbe leta 1995 je bil določen znesek v višini 3.000 EUR, leta 2000 so podpisali novo pogodbo in znesek zvišali na 6.000 EUR. Radi bi opozorili na to, da povišanje plače osebe Lisica sovpada s prenosom lastništva 26 % Atrija na osebo Dinozaver.

Oseba Lisica je v času opravljanja revizije še vedno zaposlena v podjetju Atrij. V intervjuju nam je direktor podjetja Atrij (funkcijo opravlja od prenosa lastništva na podjetje Glava dalje) povedal, da oseba Lisica opravlja delo s polovičnim delovnim časom, torej 4 ure na dan. V letu 2000 je oseba Lisica prejela 72.000 EUR za skrajšan delovni čas in v podjetju ni bila prisotna niti 4 ure na dan, kar smo lahko razbrali tudi iz evidentiranega delovnega časa. Radi bi poudarili, da je direktor podjetja Atrij povedal, da oseba Lisica v podjetju ne opravlja praktično nobene funkcije, in raje vidi, da ga sploh ni.

7.2.3 Interpretacija ugotovitev zaposlitve osebe Lisica

Dogodki in pojasnila ob spremembi lastništva podjetja Atrij nakazujejo na možnost, da se je oseba Lisica dogovorila z Dinozavrom za svoje pogoje, ki so bili sprva delno solastništvo in redna mesečna plača, ki je imela bolj vlogo rente, saj oseba Lisica ni imela predpisanih delovnih nalog ali delovnega časa oziroma se tega ni držala in zaradi tega tudi ni bila kaznovana.

Dinozaver je imel preko podjetja Glava prevladujoč položaj v Atriju (74-odstotno lastništvo) in s tem vpliv nad izplačilom ali neizplačilom dividend. To bi lahko bil vzvod moči Dinozavra nad Lisico, saj manjšinski delež v Atriju Lisici ni prinašal ekonomskih koristi. Kasneje, ko je v lastništvo Atrija vstopil Dinozaver, je Lisica prejela višjo plačo za polovični delovni čas. Težko sklepam, če je bil ta načrt izdelan že v osnovni menjavi lastništva Atrija ali je takšen načrt nastal kasneje. Je pa dejstvo, da je Atrij pričel izplačevati dividende, ko je v lastništvo vstopil Dinozaver.

Predlagani nadaljnji postopki so bili preučitev delovnih nalog osebe Lisica in količina ter kvaliteta opravljenih nalog ter posvetovanje z odvetniško pisarno, ki so jo med forenzično preiskavo zaradi ugotovitev že angažirali. Odvetniška pisarna je predlagala tudi zaslišanje Lisice za pridobitev dodatnih pojasnil glede prenosov lastništva Atrija.

7.2.4 Dividende

V letih od 1999 do 2001 je podjetje Atrij del ustvarjenih dobičkov namenilo izplačilu dividend. V vseh ostalih prejšnjih letih podjetje nikoli ni izplačalo dividend. Iz tabele so razvidni rezultati podjetja Atrij in izplačila dividend po letih.

Tabela 2: Dividende, izplačane s strani podjetja Atrij

Leto	Dobiček Atrij	Dividende	Dividende Glava	Dividende Zrak
1999	727.263	600.000	444.000	156.000
2000	647.813	500.000	370.000	130.000
2001	560.984	500.000	370.000	130.000
Skupaj	1.936.060	1.600.000	1.184.000	416.000

O podlagi za izplačilo dividend in njihovi višini je sklepala skupščina delničarjev. Na skupščinah je bila kot predstavnik lastnikov v vseh treh analiziranih letih prisotna oseba Dinozaver. Kot generalni direktor Glave je bil zastopnik 74-odstotnega lastništva in kot lastnik podjetja Zrak je zastopal preostali 26-odstotni delež lastnikov. Zadnji podatek iz zapisnikov skupščine ni razviden. V zapisnikih je napisano, da je prisoten le predstavnik večinskega lastnika podjetja Glava. Na skupščinah sta bila vedno prisotna tudi direktor podjetja Atrij in pravnica, ki je skrbela za zapisnik.

Iz intervjuja z direktorjem podjetja Atrij smo izvedeli, da je spoštoval željo lastnika (večinski lastnik je bilo podjetje Glava) in izplačal dividende, kot je bilo določeno na skupščini delničarjev.

Iz intervjuja s finančnim direktorjem podjetja Glava smo izvedeli, da je bila v letih od 1999 dalje določena nova politika podjetja Glava, da iz odvisnih podjetij izplačajo dividende, kjer to dopušča rezultat poslovanja. Radi bi opozorili, da je bilo podjetje Atrij edino izmed hčerinskih podjetij, ki je izplačevalo dividende.

Dividend za leto 1999 je podjetje Atrij izplačalo 600.000 EUR. Od tega zneska je bilo podjetje Glava upravičeno do 444.000 EUR in podjetje Zrak do 156.000 EUR.

Pri analizi sklepa skupščine z dne 1. 11. 2000 podjetja Atrij smo opazili, da je bilo v drugi točki dnevnega reda zapisano, da se izplačajo dividende za leto 1999, in sicer na način, da se sklep skupščine z dne 1. 5. 2000, ko so sklenili, da se dividende ne izplačajo, spremeni tako, da se sklone za izplačilo dividend nameniti 600.000 EUR.

Radi bi poudarili, da je bil v času sprejetja prvega sklepa, 1. 5. 2000, lastnik podjetja Zrak oseba Lisica. V času sprejetja drugega sklepa, 1. 11. 2000, pa je bil lastnik podjetja Zrak oseba Dinozaver. Oseba Dinozaver je junija 2000 odkupila podjetje Zrak in preko njega postal lastnik 26-odstotnega deleža podjetja Atrij.

V podjetju Atrij so znesek dividend za leto 1999 v vrednosti 600.000 EUR poknjžili 31. 12. 2000. Dividende, ki pripadajo podjetju Glava, v višini 444.000 EUR niso bile nikoli izplačane v denarju. Za isti znesek je dne 31. 12. 2000 v višini 444.000 EUR matično podjetje Glava dalo podružnici Atrij posojilo. Posojilo je na dan revizije še vedno neporavnano v celotnem znesku.

V intervjuju je direktor financ povedal, da ne ve, za kakšen namen je podjetje Glava dalo kredit hčerinskemu podjetju Atrij v višini 444.000 EUR. Direktor podjetja Atrij je v intervjuju povedal, da ne ve, če je kredit v višini 444.000 EUR kakorkoli povezan z obveznostmi za dividende v istem znesku.

Dividende, ki so bile namenjene podjetju Zrak, so bile izplačane 1. 1. 2001 v celotnem znesku 156.000 EUR.

Dividend za leto 2000 je podjetje Atrij izplačalo 500.000 EUR. Podjetje Glava je bilo upravičeno do 370.000 EUR in podjetje Zrak do 130.000 EUR.

Sklep skupščine je bil sprejet 1. 6. 2001. Podjetje Atrij je znesek obveznosti za dividende poknjžilo 30. 6. 2001. Dividende so bile izplačane 1. 9. 2001. Kako je bilo izplačilo dividend financirano, nismo mogli ugotoviti.

Dividend za leto 2001 je podjetje Atrij izplačalo 500.000 EUR. Podjetje Glava je bilo upravičeno do 370.000 EUR in podjetje Zrak do 130.000 EUR.

Sklep skupščine je bil sprejet 2. 6. 2002. Podjetje Atrij je znesek obveznosti za dividende poknjžilo 30. 6. 2002. Dividende so bile izplačane 1. 8. 2002. Kako je bilo izplačilo dividend financirano, nismo mogli ugotoviti.

V letih od 1999 do 2001 je podjetje Atrij skupaj izplačalo 416.000 EUR dividend podjetju Zrak. Izplačilo in višino dividend je določala oseba Dinozaver, ki je bila hkrati tudi lastnik podjetja Zrak. Oseba Dinozaver ni nikoli razkrila nadzornemu svetu družbe Glava, da ima lastniški delež v Atriju.

7.2.5 Interpretacija ugotovitev izplačila dividend

Dinozaver je imel prevladujoči vpliv nad Atrijem preko svoje vloge direktorja v Glavi, ki je bila s 74 % večinski lastnik Atrija od leta 1995 dalje. Dinozaver je leta 2000 na skrivaj pridobil manjšinski lastniški delež v podjetju Atrij in osebi Lisica v zameno povišal plačo in zmanjšal delovne obveznosti na polovični delovni čas. O lastništvu ni poročal nadzornemu svetu, kar nakazuje povišano tveganje navzkrižja interesov osebe Dinozaver.

Do junija 2000, ko je Dinozaver pridobil lastništvo 26 % Atrija, le-ta nikoli ni izplačal dividend. Od tega datuma dalje pa je dividende izplačal vsako leto. Konec leta 2000 je z novim sklepom skupščine lastnik Atrija odločil celo, da se bodo izplačale dividende tudi za poslovno leto 1999. Novi sklep je bil nasproten sklepu iz maja 2000, ko so zapisali v sklep, da se dividende za leto 1999 ne bodo izplačale. Iz navedenega sklepam, da so sklep skupščine o izplačilu dividend spremenili zaradi spremembe lastništva junija 2000. Na nepravilnosti kaže tudi način izplačila dividend za leto 1999. Večinski delničar Glava ni dobil izplačila v denarju, terjatve iz naslova dividend so pobotali z danim posojilom v istem znesku, ki ga ni Atrij nikoli vrnil. Manjšinski delničar, ki je bil Dinozaver, pa je dobil izplačane dividende v denarju dan za tem, ko so v Atriju poknjžili obveznost iz naslova dividend. Navedeno nakazuje na zlorabo položaja, manipulacijo in navzkrižje interesov Dinozavra. V naslednjih letih je Atrij izplačeval vse dividende v denarju, vendar še vedno obstaja nasprotje interesov s strani Dinozavra, saj je imel možnost vpliva na poslovanje Atrija (ki je bil večji kupec Glave), s čimer bi lahko posredno vplival tudi na dobiček podjetja Atrij.

Predlagana nadaljnja postopka sta bila vključitev odvetnikov za pravno interpretacijo transakcij in svetovanje v morebitnih tožbenih postopkih.

Podjetje NADGlava je po mojih izkušnjah na obtožbe žvižgača reagiralo bolje od večine drugih primerov. Zagotovilo je strokovno forenzično preiskavo, pravno podporo in takoj začasno umaknilo direktorja Glave. Umik ni pomenil takojšnje odpovedi delovnega razmerja, to so izvedli kasneje, ko so imeli za to pravno podlago in potrebno dokazno gradivo. Podjetje je reagiralo v skladu z vzpostavljenim sistemom preprečevanja prevar, kjer je med drugim tudi določeno, kako reagirati v primeru, ko pride do suma prevare.

7.2.6 Primerjava postopkov in potencialnih ugotovitev revizije računovodskih izkazov v primeru lastništva podjetja Atrij

Pri reviziji računovodskih izkazov bi za odvisno podjetje Atrij pregledali izpis iz sodnega registra, pri čemer bi potrdili lastniško strukturo. Z revizijskega vidika bi bilo to dovolj, saj je podjetje Glava v finančnih izkazih izkazovalo resnično in pošteno sliko 74-odstotnega lastništva podružnice Atrij. S postopki ne bi nadaljevali do odkritja, da je generalni direktor lastnik oziroma posredni lastnik podjetja Atrij. Ta informacija ne nakazuje suma, da bi lahko bili finančni izkazi materialno napačni in zaradi tega nima pomembne vloge pri podajanju mnenja revizorja. To pomeni, da tudi če bi revizor imel informacijo o lastništvu Atrija, tega ne bi izpostavljajal, dokler bi bile finančne transakcije pravilno izkazane v glavni knjigi, bilanci in razkritjih.

7.2.7 Primerjava postopkov in potencialnih ugotovitev revizije računovodskih izkazov zaposlitve osebe Lisica

Pri reviziji računovodskih izkazov bi s področja plač opravili naslednje teste:

- podrobni test plač na vzorcu,
- analitični test plač.

Če bi v detajlni vzorec zajeli osebo Lisica (kar je zaradi individualne pogodbe in relativno visoke plače verjetno), bi preverili pravilnost obračunov plač, skladnost obračunov s pogodbami in mesečnimi izplačili. V tem primeru je bilo tehnično vse usklajeno in poknjženo. To pomeni, da finančni izkazi izkazujejo realno stanje in zakonita revizija načeloma ne bi ugotovila nepravilnosti.

Z analitičnim testom plač se testirajo odstopanja med leti, ki jih primerjamo. Ker gre v tem primeru za dogodek, ki se pojavlja vsako leto, in je primerjava delana na celotni masi plač, s tem testom ne bi odkrili odstopanj ter nadaljnjega testiranja in pojasnjevanja ne bi bilo.

7.2.8 Primerjava postopkov in potencialnih ugotovitev revizije računovodskih izkazov pri izplačilu dividend

Pri reviziji računovodskih izkazov bi pri transakcijah med povezanimi podjetji pri poslih, ki se nanašajo na ugotovitve pri dividendah, izvedli naslednje teste:

- uskladitev terjatev, obveznosti in transakcij med povezanimi podjetji,
- testiranje prihodkov od dividend podjetja Glava.

Pri testu terjatev bi v skladu s standardnimi postopki revizije preverili uskladitve stanj terjatev in obveznosti med povezanimi osebami. To se izvede na način, da revidirana stranka na podlagi izpisov saldakov terjatev in obveznosti pripravi izpise odprtih postavk na obrazce, posredovane s strani revizorja (skrajšano IOP). Obrazce se pošlje revizorju, ki jih

preveri in sam pošlje kupcu oziroma dobavitelju. Ta stanje potrdi ali mu oporeka ter vrne obrazce neposredno revizorju. Stanje terjatev in danih posojil s strani podjetja Glava bi podjetje Atrij potrdilo, prav tako transakcije za dividende, kar pomeni, da bi bili IOP usklajeni s knjiženim stanjem in nepravilnosti v zvezi s tem ne bi zasledili.

Pri testu prihodkov podjetja Glava od dividend, prejetih s strani podjetja Atrij, bi pregledali sklepe skupščin za izplačilo dividend podjetja Atrij in lastništvo podjetja Atrij. Ker je bilo vse knjiženo tehnično pravilno in pravilno izkazano v letnem poročilu, pri teh transakcijah ne bi imeli ugotovitev.

Pregledali bi tudi plačila terjatev za dividende, pri čemer bi opazili, da so bile terjatve za dividende iz leta 1999 kompenzirane z danim posojilom. Menedžerjem bi verjetno postavili vprašanje na to temo, oziroma bi bila transakcija v najstrožjem primeru zapisana v pismu menedžmentu, ki je namenjeno nematerialnim nepravilnostim oziroma napakam, ugotovljenim med revizijo računovodskih izkazov, ki se niso odpravile, vseeno pa nimajo vpliva na materialno napačno izkazano računovodskih izkazov (zaradi njih ni prilagojenega mnenja revizorja). Ugotovitve pa skoraj zagotovo ne bi šle v smeri, da si direktor Dinozaver v škodo podjetja Glava preko odvisnega podjetja Atrij izplačuje dividende.

SKLEP

Pri izdelavi diplomskega dela sem prikazal forenzično revizijo v teoriji in praksi, ki se v slovenskem prostoru pod tem imenom šele razvija, in poudaril razlike v postopkih, oziroma primerjal postopke z revizijo računovodskih izkazov. S prikazom primerjave forenzične revizije in zakonite revizije sem želel bralcu približati vsebino prve in druge ter poudariti, da je med revizijama velika razlika, da služita vsaka svojemu namenu ter da ju ne gre zamenjevati ali enačiti. Na podlagi predstavljenega še enkrat poudarjam, da sta obe reviziji del cikla preprečevanja prevar, s to razliko, da se forenzična revizija vključi šele, ko se pojavijo sumi o nepravilnostih in jih je potrebno razrešiti. Revizija računovodskih izkazov pa ima kontinuirano in ponavljajočo vlogo retrospektivnega pregleda procesov in transakcij.

Glede na število odkritih škandalov, poglobljanje zavedanja ljudi in povišano izobraženost prebivalstva menim, da dobiva forenzična revizija v svetu in v Sloveniji vedno večji pomen. Napredek v smeri odkrivanja in preprečevanja prevar je viden v povečanju števila forenzičnih revizij in sodnih postopkov. Vse večje revizijske hiše (govorim predvsem o velikih štirih) v Sloveniji in bližnji okolici (države bivše Jugoslavije) razvijajo oddelke za forenzično revizijo. Oddelki so v podjetjih različno umeščeni, vsi pa nastajajo zaradi zaznane potrebe po storitvah na trgu.

Trenutno opažam največ naročil v povezavi s pregledi preteklega poslovanja in oceno oškodovanja. To področje je v diplomskem delu tudi najbolj izčrpno predstavljeno. S tem pa se storitve, povezane s preprečevanjem prevar, ne končajo. V bližnji prihodnosti pričakujem

razvoj ostalih podpornih storitev, ki tudi spadajo v kategorijo preprečevanja prevar. Omenil bi dve, ki sta logično nadaljevanje preiskovanja: preventivno vzpostavljanje kontrol proti prevaram (angl. *fraud prevention program in fraud risk management*) in poslovno obveščanje (angl. *business intelligence*). Pogoj za uvedbo dobro delujočega sistema preprečevanja prevar je močna podpora predstavnikov lastnikov, menedžerjev, vodenje z zgledom in močno zaupanje zaposlenih v integriteto celotnega vodstva. V primeru, da so v podjetju ostali nepreiskani sumi preteklih nepravilnosti, menim, da je izredno težko prepričati zaposlene v resnost namena preprečevanja prevar, s čemer izgubimo ključni del za uspeh, to je sodelovanje zaposlenih na vseh ravneh v podjetju. Z diplomskim delom sem prikazal, da čisto mnenje zakonite revizije ne more biti razlog, da sumi ostanejo razčiščeni, oziroma neraziskani. Predlagam, da v takšnih primerih menedžment, s pomočjo forenzične preiskave, najprej razčisti stare sume in potrdi ali ovrže storjene prevare ter na ugotovitve ustrezno odreagira. Na ta način se jasno pokaže, da se prevar ne tolerira, in posledično dvigne zaupanje vseh zaposlenih.

LITERATURA IN VIRI

1. *About the ACFE*. Najdeno 5. avgusta 2014 na spletnem naslovu <https://www.acfe.com/who-we-are.aspx>
2. Brickner, D. R., & Pearson, M. (2003). SAS 99, Another Implement for the Fraud Examiner's Toolbox. Najdeno 27. februarja 2015 na spletnem naslovu <http://www.fraud-magazine.com/article.aspx?id=4294967855&Site=ACFEWEB>
3. Carozza, D. (2013). A wealth of talent, passion and tenacity: An interview with the ACFE board of regents. *Fraud Magazine*, 28(5), 20–26.
4. Cressey, D. R. (1973). *Other People's Money*. Montclair: Patterson Smith.
5. Direktiva 83/349/EGS Evropskega Sveta z dne 13. junija 1983 o konsolidiranih računovodskih izkazih, ki temelji na členu 54(3)(g) Pogodbe. *Uradni list EU*, L 193.
6. Direktiva 78/660/EGS Evropskega Sveta z dne 25. julija 1978 o letnih računovodskih izkazih posameznih vrst družb, ki temelji na členu 54(3)(g) Pogodbe. *Uradni list EU*, L 222.
7. Direktiva 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 17. maja 2006 o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze, spremembi direktiv Sveta 78/660/EGS in 83/349/EGS ter razveljavitvi Direktive Sveta 84/253/EGS. *Uradni list EU*, L 157/87.
8. Direktiva 2014/56/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. aprila 2014 o spremembi Direktive 2006/43/ES o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze. *Uradni list EU*, L 158/196.
9. Golden, T. W., Skalak, S. L., & Clayton, M. M. (2006). *A Guide to Forensic Accounting Investigation*. Hoboken, N.J.: J. Wiley.
10. Kazenski zakonik. *Uradni list RS*, št. 55/2008, 66/2008, 39/2009, 91/2011, 50/2012-UPB2.
11. Koletnik, F., & Kolar, I. (2008). *Forenzično računovodstvo*. Ljubljana: Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije.
12. Mednarodni standard revidiranja 240. (2009). *Revizorjeve naloge, povezane z obravnavanjem prevar pri reviziji računovodskih izkazov*. Najdeno 28. februarja 2015 na spletnem naslovu: http://www.si-revizija.si/sites/default/files/standardi/msr_240.pdf
13. Mednarodni standard revidiranja 250. (2009). *Upoštevanje zakonov in drugih predpisov pri reviziji računovodskih izkazov*. Najdeno 5. maja 2013 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/sites/default/files/standardi/msr_250.pdf
14. Nacionalni sistem integritete v Sloveniji: ocena in analiza. (2012). Trzin: Društvo Integriteta - Društvo za etičnost javnega delovanja.
15. *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse*. Najdeno 12. junija 2016 na spletnem naslovu <https://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>
16. Slovenski inštitut za revizijo. (2010). *Mednarodni standardi strokovnega ravnanja pri notranjem revidiranju*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.

17. Statistični urad Republike Slovenije. (2015). *Odločitve tožilcev in sodišč v kazenskih zadevah, Slovenija, 2014*. Najdeno 1. junija na spletnem naslovu <http://www.stat.si/statweb/prikazi-novico?id=5317&idp=10&headerbar=8>
18. *The Emerging Role of Internal Audit in Mitigating Fraud and Reputation Risks*. Najdeno 27. februarja 2015 na spletnem naslovu <http://faculty.som.yale.edu/shyamsunder/FinancialFraud/Fraud2005Material/Emerging%20Role%20Whitepaper.pdf>
19. Transparency international Slovenia. (2016, 27. januar). *Neznaten napredek na lestvici zaznave korupcije*. Najdeno 1. junija 2016 na spletnem naslovu <http://www.transparency.si/8-novice/237-neznaten-napredek-na-lestvici-zaznave-korupcije>
20. Uredba (EU) št. 537/2014 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. aprila 2014 o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa in razveljavitvi Sklepa Komisije 2005/909/ES. *Uradni list EU*, L 158/77.
21. Wells, J. T., Bradford, N. S., Geis, G., Gill, J. D., Kramer, W. M., Ratley, J. D., Robertson, J. (2012). *Fraud Examiners Manual – International edition*. Austin, Texas: Association of Certified Fraud Examiners.
22. Zakon o revidiranju. *Uradni list RS*, št. 65/2008, 63/2013 – ZS-K.
23. Zakon o gospodarskih družbah. *Uradni list RS* št. 42/2006, 60/2006 popr., 26/2007-ZSDU-B, 33/2007-ZSReg-B, 67/2007-ZTFI (100/2007 popr.), 10/2008, 68/2008, 42/2009, 33/2011, 91/2011, 32/2012, 57/2012, 44/2013 – odl. US, 82/2013, 55/2015.